

Ljekaruša fra Dobroslava Božića iz godine 1878.

Kujundžić, Nikola; Glibota, Milan; Bival, Maja

Source / Izvornik: **Farmaceutski glasnik, 2006, 62, 669 - 701**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:163:955346>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-04-02**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of Pharmacy and Biochemistry University of Zagreb](#)

Ljekaruša fra Dobroslava Božića iz godine 1878.

NIKOLA KUJUNDŽIĆ¹, MILAN GLIBOTA², MAJA BIVAL¹

¹Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, ²Matica Hrvatska, Imotski

The manuscript containing a collection of folk recipes written in 1878 by the Franciscian Dobroslav Božić

S u m m a r y – Manuscripts containing collections of folk recipes (»ljekaruša«) for treatment of diseases were written mostly by Franciscians in Bosnia and Herzegovina in the past centuries. They were used as manuals for preparation of remedies and gave directions for their use. These writings provide valuable data for ethnographers and historians of pharmacy. Kinds and incidences of diseases afflicting humans and domestic animals in the past, development of ethnopharmacology, folk medical terminology, names of medicinal herbs, and the interaction of folk and scientific medicine may be found in these manuscripts.

Here we present the manuscript written by the Franciscian Dobroslav Božić in 1878. The manuscript was found in the archives of Plehan Friary (Bosnia and Herzegovina) and complete text has not been known to the public until now.

The collection contains over 300 recipes for human medical practice, and about ten recipes for veterinary medical practice. Three recipes contain household advices. *Materia medica* of the manuscript is mostly composed of drugs of plant origin. Remedies of animal and mineral origin are also included but to a smaller extent. Valuable information is given about the folk names of diseases and medicinal plants as well as descriptions of the ways of preparing remedies. In few recipes prayers for healing, void of sorcery and magic, may be found.

(Faculty of Pharmacy and Biochemistry University of Zagreb, A. Kovačića 1, HR-10000 Zagreb, Croatia)

UVOD

Nedostupnost i nedostatak liječnika bili su najvažniji razlozi zbog kojih je u prošlosti puk za svoje zdravstvene probleme tražio pomoć od seoskih narodnih liječnika. Važan je bio i gospodarski faktor. Medicinske usluge koje su bolesnicima pružali njihovi suseljeni u pravilu su bile besplatne ili su se nadoknađivale protuuslugom, a liječnička se pomoć

redovito naplaćivala. U vrijeme nastanka Božićeve ljekaruše krajem 19. stojeća, zdravstvena je služba na području Bosne i Hercegovine bila organizirana samo u većim gradovima. Medicinsku praksu na tim prostorima stoljećima su obavljali ljudi koji nisu bili akademski obrazovani. Pomoć se najčešće tražila kod seoskih baba ili baba vračara, svećenika, brijača i sl. (1).

LJEKARUŠE

Tradicija narodne medicine stoljećima se na poseban način održavala u rukopisima – ljekarušama, zbirkama receptata za izradu lijekova i uputa za liječenje bolesti ljudi i životinja. Osim tih receptata, ljekaruše često sadrže različite higijenske, dijetetske i druge savjete, a ponekad i neka druga umijeća liječenja. Najveći broj ljekaruša su rukopisne knjižice koje su služile kao priručnici. Vrijeme, mjesto nastanka i autori pojedinih ljekaruša nisu uvijek poznati. Nazivaju se najčešće po autoru, a ukoliko autor nije poznat po vlasniku ili mjestu u kojem je rukopis nastao ili u kojem je nađen (2).

Obično su ih pisali svećenici, ponajčešće franjevci. Oni su živjeli s pukom pa su bili upućeni u njegove zdravstvene probleme ali i vještine liječenja. Svoja znanja stjecali su na različite načine. Odlazeći na školovanje u inozemstvo, najčešće u Mletke i Ugarsku, dolazili su u doticaj s različitim rukopisima i tiskanim knjigama medicinskog sadržaja. Tome su dopisivali i recepte pučke medicine. Najstarija hrvatska ljekaruša je iz 14. stoljeća napisana na glagoljici (2). Najveći ih broj datira iz 17. i 18. st. a pisane su na bosančici ili latini. Osim nekolicine tiskanih, ljekaruše su rukopisna građa pisana svim narječjima hrvatskog jezika, pa predstavljaju vrlo zanimljiv izvor podatka za jezikoslovce (3–5). Ljekaruše su nedovoljno istraženo područje etnomedicine i zahtjevaju multidisciplinarni pristup. Ovdje će po prvi put biti opisana ljekaruša fra Dobroslava Božića iz 1878. godine.

O AUTORU

Pojava i sudbina fra Josipa Dobroslava Božića, političkog djelatnika i hrvatskog rodoljuba, desetak je godina krajem devetnaestog stoljeća izazivala kontroverze među bosanskim franjevcima, a na dio njih je utjecao u smislu sazrijevanja u političkim i narodonosnim pitanjima. Samo šest godina nakon okupacije BiH i prijenosa vlasti, Božić je postavio pitanje opravdanosti nove uprave ako ne pristupi rješavanju agrarnog pitanja i olakša život pučanstvu koje se u navećem broju sastajalo od zemljoradnika-kmetova. Iz istih razloga sudjelovao je u sastavljanju predstavljanju predstavljanju caru Franji Josipu i ministru Kalayu, a za ovu problematiku probudio je šire zanimanje javnosti tiskajući spis s naslovom *Bosansko-Hercegovinačko agrarno pitanje i povlastice dane bosanskim franjevcima od pojedinih sultana* (Senj, 1886.).

Rodio se u Potočanima kod Odžaka 11. rujna 1860. g., a školovao u Potočanima, Odžaku i Bosanskom Šamcu, gdje je učio trgovački zanat, koji zbog zlostavljanja od strane jednog turskog časnika napušta i odlazi u franjevački samostan na Plehanu, a zatim se školuje u Kraljevoj Sutjesci, Plehanu, Tolisi i Ostrogonu te Gučoj Gori (6). Za svećenika je zaređen u Sarajevu 16. rujna 1883. g., nakon čega je postavljen za kapelana u Derven-

ti, ali je zbog političkih razloga premješten u franjevački samostan na Plehanu. Zbog nje gove političke djelatnosti nije mu bilo dopušteno da bude vjeroučiteljem ili dušebrižni kom nekih ustanova. U svibnju 1888. g. poslan je za kapelana u Žeravac, ali je nakon godine dana vraćen na Plehan, a 1890. g. poslan je u Trošan u Albaniji za učitelja i odgojitelja u sjemeništu. Nakon toga odlazi za kapelana u Banju Luku pa u Sanski Most. U studenom 1893. g. povezo se s kolonijom hrvatskih iseljenika u Pittsburgu (USA). Zbog dopisa koji je Božić anonimno objavio u hrvatskim novinama u Pittsburgu u kojem piše kako mu u Bosni ne daju mira što se *Hrvatom osijeća i zastupa probitke svog siromašnog naroda*, a nakon što su vlasti doznale autora dopisa, premješten je u Kraljevu Sutjescu, gdje je bio pod strogim političkim nadzorom. Provincijal Stipo Čičak ga je strogo kaznio oduzevši mu rukopise te pero i tintu. Zaprijetio mu je izgonom iz franjevačkog reda i premjestio u Tolisu, ali umjesto u Tolisu, Božić je krenuo u USA, u Pittsburg, gdje ga je tamošnji biskup postavio prvim župnikom doseljenih Hrvata u USA. Tu je osnovao župu Sv. Nikole, odakle je nakon četiri godine već skrhan napornim radom i bolešću, prešao u Steelton u Pensylvanniji i tamo osnovao župu za hrvatske iseljenike. U Steeltonu je umro od posljedica sušice 17. siječnja 1900. g. u 40-oj godini života. Pokopan je na tamošnjem katoličkom groblju (7).

Svoje članke objavljivao je u novinama i časopisima: *Narodni list, Srijemski Hrvat, Katolički list, Glas Hercegovca, Vrhbosna, Novi prijatelj Bosne, Obzor, Crvena Hrvatska, Posavska Hrvatska, Hrvatski branik*, te u iseljeničkoj periodici: *Chicago, ChicagoSloboda, Napredak i Danica* (8).

Važnije su mu knjige: *Bosansko-hercegovačko agrarno pitanje i povlastice dane bosanskim franjevcima od pojedinih sultana* (Senj, 1886.), *Ujedinjenje i samostalnost velike Hrvatske* (Allegheny, 1897.), *Misao i rad Muhamedanacah u Bosni i Hercegovini* (Pittsburg, 1896.), *Svakom svoje* (Allegheny, 1898.). U Senju mu je posthumno 1906. objavljeno pet knjižica. Bavio se i pisanjem povijesnih članaka, a važan mu je članak *Stari bosanski nadpisi iz Banovine Usore* (9). U rukopisu mu je zbirka narodnih lijekova pod nazivom *Baba Potopuša* iz 1878. g.

BOŽIĆEVA LJEKARUŠA

Rukopis Božićeve ljekaruše nalazio se u arhivu samostana Plehan kod Dervente pod brojem 4919. Samostan i crkva na Plehanu potpuno su uništeni u ratu početkom devedesetih godina 20. stoljeća. Prema našim saznanjima, arhiv samostana je sačuvan i nalazi se u Slavanskom Brodu. Ovaj tekst pisan je na temelju fotokopije koju je autor (N.K.) napravio 1985. godine. Nije nam poznato da li je i ljekaruša sačuvana, a već tada je bila u lošem stanju.

Na korici je naljepnica na kojoj piše: *4919 arhiv*, te još jedna naljepnica s oznakom *III*. i tekstom koji je, sudeći prema rukopisu, napisao fra Jure Vuletić i glasi:

»*Baba potopuša*« od fra Dobroslava Božića iz 1878. Slijede pečat franjevačkog samostana Plehan s već spomenutim arhivskim brojem.

Na prvoj stranici piše:

*Fratris Bonaventurae Božić
a Potočani die 1/1 1878.*

Plehan

Baba »Potopuša«

Iz ostavštine Gabrijela Blaževića, učitelja

Dubica 1/1....

Fra Jure Vuletić

Slijedi ponovno pečat arhiva, te jedan očito naknadno napisan recept »*Za glavobolju*« koji je nečitak (spominju se luk i zejtin, tj. jestivo ulje).

Na unutarnjoj strani korice nalijepljen je papir sa slijedećom opaskom:

NB! Ova je zbirka lijekova bila u posjedu Gabrijela Blaževića koji je 35 godina služio kao učitelj u crkvi kod Odžaka. To je zbirka inače Fra Dobroslava Božića i potječe iz godine 1878. Zvali su je, kako mi je Blažević pričao »Baba potopuša« jer su je krali jedni od drugih pa mjesto ukradena govorili »potopila se«. Kako je došla Blaževiću, ne znam, valjda istim putem : potopila se. Kad je učitelj Gabrij. Blažević umro 1932. ja sam ga pokopao bivši tad župnik u Dubici. Za pokop nisam naplatio ništa već ovu zbirku uzeo. Fra Jure Vuletić

Smatramo neuvjerljivim tumačenje učitelja Gabrijela Blaževića, koji je bio vlasnikom ljekaruše do svoje smrti 1932. g., da je Božićeva ljekaruša dobila naziv Baba »Potopuša« zato što su je »krali jedni od drugih pa mjesto ukradena govorili »potopila se«. Ako je ova ljekaruša bila otuđena od pravog vlasnika te prozvana »Potopuša«, zašto se zvala »baba«? Svim upućenima ovo zvuči poznato i odmah nas asocira na »Babu Topušu« iz Basta kod Makarske, koja se spominje na dva mjesta u prvoj hrvatskoj tiskanoj ljekaruši »Likarije priprostite« tiskane u Veneciji 1775. g., od fra Luke Vladimirovića (1718–1788) pod imenom kneza i viteza Jurja Vladimirovića, »poglavice rimskog i bosanskog i vlastelina od starih vikova neretvanskog«. U predgovoru svoje tiskane knjige ljekaruše Vladimirović (10) je naveo imena osoba od kojih je uzeo recepte, pa između ostalih spominje i babu Topušu iz Basta. Nju posebno spominje opet kod opisa prvog recepta »Babe Topuše melem za rane da se ne more bolji«. Sinjanin Ivan Lovrić u svojoj knjizi »Bilješke o putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa« koja je tiskana 1776. g. u Veneciji (11), kritizirajući fra Luku Vladimirovića i njegove »Likarije priprostite«, svjedoči nam da je »Baba Topuša« bila kao travarica i pučki liječnik jako poznata u vrijeme kada je Vladimirović tiskao svoju ljekarušu. Lovrić piše: »o. Luka se istina, udostojao navesti pisce, od kojih je uzeo svoje važne recepte, ali su ti pisci najvećim dijelom cokulaši, osim autoriteta babe Topuše i vračara«. Iako to nije izravno napisao i Z. Devetak (12) naziv ove ljekaruše također dovodi u vezu s babom Topušom iz Vladimirovićeve ljekaruše.

Rukopis ima 74 stranice veličine 20 x 15 cm paginirane rimskim brojevima te 11 stranica kazala. Na kraju su još 3 stranice naknadno napisanih recepata. Zbirka sadrži recepte za oko 100 bolesti (simptoma, tegoba) za koje je navedeno preko 300 recepata. Tri recepta se odnose na savjete za domaćinstvo, a desetak recepata za veterinarsku upotrebu. Recepti su do broja 70 poredani uglavnom po abecednom redu bolesti za koje se koriste,

a kasnije se taj poredak gubi. Čini se da je Ljekaruša imala umetak od 5 stranica sa 16 recepata koje autor naziva »malim kartama«. Sudbina toga dijela nije nam poznata. Nazivi tih recepata dani su u kazalu. Ljekaruša je navedena u jednoj bibliografiji Ljekaruša (13).

Kao i većina Ljekaruša i ova je Ljekaruša nastala ponajprije prepisivanjem recepata iz drugih rukopisa ili tiskanih tekstova. Tako se više recepata ove Ljekaruše može naći u Nikolićevoj Ljekaruši »Domaći Ljekar iz 1868. godine« (14). Ta Ljekaruša je također kompilacija različitih tekstova koji su i navedeni, a među njima su i dvije tiskane: već spomenuta Vladimirevićeva (10) te Bartulovićeva (15). I sam Božić na stranici 65 piše: »Ovo malo likaria pripisa Br. Božić u Samostanu S. Marka« (Plchan).

Autor nije puno mario za jezik Ljekaruše. Tekst je pun nedosljednosti i pogrešaka što se može učiniti čudnim za autora koji je napisao toliko knjiga. Posebne poteškoće za razumijevanje predstavlja vrlo često pisanje dviju ili više riječi zajedno. Jezik je posljedica najvjerojatnije doslovnog prepisivanja ili prevođenja iz vrlo različitih izvora: latinskih, njemačkih, talijanskih, te drugih Ljekaruša različite starosti. Niska jezična razina teksta mogla bi se pripisati i mogućoj namjeni: Božić je vjerojatno ovu zbirku pisao kao priručnik/podsjetnik za osobnu upotrebu, pa mu nije bilo važno kako je napisana. Osim toga, treba imati na umu da je ova Ljekaruša ako ne prvi, onda zasigurno jedan od njegovih najranijih radova. Kad ju je pisao imao je samo 18 godina.

Priloženi tekst doslovan je prijepis Ljekaruše bez ikakvih intervencija. To nam se čini dobrim pristupom zbog dva razloga: kako bi se tekst sačuvao u izvornom obliku, te da bi omogućili lakši multidisciplinarni uvid. Tamo gdje je tekst nečitak ili nerazumljiv stavljene su upitnici, a ako nedostaju dijelovi riječi ili rečenice stavljene su točkice.

NARODNI RJEČNIK ZA BOLESTI, SLABOSTI I DRUGE MEDICINSKE IZRAZE

Bolesti spomenute u Ljekaruši

Kao što je to uobičajeno u Ljekarušama, bolesti su navedene narodnim imenima i to najčešće kao simptomi. Iako je pisana krajem 19. stoljeća, u Božićevoj Ljekaruši još su prisutni elementi narodnih vjerovanja, magije i čaranja.

Bolesti obuhvaćene ovim receptima najčešće su bile vezane za svakodnevicu: menstrualne tegobe i stanja pri porođaju i dojenju, ozljede i

gnojne rane, krvarenja i poremećaji mokrenja i defekacije, groznica, kašalj, bolest grla i zuba, probavne poteškoće, problemi s parazitima i dr.

Iako je ponekad vrlo teško jednoznačno utvrditi o kojem oboljenju se radi, ovdje smo navele bolesti/simptome/tegobe spomenute u Ljekaruši, te njima pridružili vjerojatne suvremene nazive odnosno pojašnjenja.

Naziv u Ljekaruši / Vjerojatno značenje

alba menstrua / bijelo pranje

bajat uboj / stara rana

bisan pas oli druga živina kad ujde / ugriz bjelog psa

biona / mrena na oku

bljuvati / povraćati

bokova bol / išijas

bradavica / bradavica

bugija kad ubije / trovanje dimom, ugljičnim monoksidom

crevo kad komu izajde natrag / hemeroidi
crna učinit koga ko arap / svijetla put
crnac / crni prišt, antraks
crvi iztjerat iz utrobe, gljiste / gliste
činit ga tri dana spavat / nesanica
čir / čir
čovika oli ženu činit gole hodit brez ikakva stida
/ bez srama
dalak, obrast, podrast, prirast / otekline slezene
da žena lasno rodi / lak porođaj
debela bolest / edem, vodena bolest
divlje meso / izrasline, tumorsko tkivo
dlaka da nikne / za rast dlaka, za ćelavost
frenjak / sifilis
fruške iksanske / kozice, ospice
glas dobar imat / za promuklost
glavobolja / glavobolja
gnojom i krvlju kad tko mokri / teška upala
mokraćnih puteva
goropad / padavica
grčenje čovika, zgrčenje / grčevi
groznica / groznica
gujavice, gljiste / gliste u probavnom traktu
guša / gušavost
jaja mošnje kad oteku, zabole / upala sjemenika
kad boli mjesto oko zubi / upala desni
kad boli trbu / bol u trbuhu
kad krvlju piša / bubrežni kamenci
kada persa bole / bolovi u prsima
kad se otisne mnoga krv (kod žena) / preobilno
menstrualno krvarenje
kada tko plavo mokri / preobilno mokrenje
kada ufati u ledjima / bolovi u leđima
kada žensko nema kervotoč / izostanak men-
struacije
kamen u čoviku, kad nemore mokrit / bubrežni
kamenci, otežano mokrenje
kašalj / kašalj
killa na terbuh / kila na trbuhu
kost pribitu utvrdit / slomljena kost
likaria od grlo bolje / bolesti grla
likaria za očistit se / opstipacija
likaria za otoka / otekline
lik za očiu / bolest očiju
lišaj / gljivične infekcije na koži
micina / veliki čir, ponajviše na vratu
mujazin, mojasin / guba, ekcem
noguh otok / otekline nogu

oči koga bole / bolest očiju
očistit ženu po porodu od maternice / čišćenje
žene poslije poroda
od goropaštine / padavica, epilepsija
od groznice likaria / groznica
od kapi, apoplexia / moždani udar
od kuge i ognja / kuga i vrućica ili groznica
od slipoće kada mlad oslipi / sljepoća
od šuge / svrab ili šuga
oganj / povišena tjelesna temperatura
otok hinsana / otekline ćeljadeta ili na ćovjeku.
Hinsan je nepravilno pisana riječ insan – će-
ljade, vidjeti također: iksan
otrovu protiva / protuotrov
pišaka kad sama ide / nekontrolirano mokrenje
pišat uzdržat u noći ako nemorese / nekontrolir-
ano noćno mokrenje
plod imat začet / plodnost
prsah kad bole / bolovi u prsima
pseto kad ujed e / ugriz psa
ranna taze / svježa rana
sandžija / unutarnja bol, grčevi u trbuhu, pro-
tisli
serdca ili žličice bol / bolovi u predjelu srca ili
želuca
serdobolja / dizenterija, protoč, griza, srčana ili
slaba
sipnja / pijehnja, hropnja ili astma, vidjeti ta-
koder: zaduha
sise ženu kad bole / bolovi dojki
sjekovi / oštri bolovi, grčevi
snagu, krepost dobiti / oslabljen organizam,
pad imuniteta
suproti vratnoj boli / bol u vratu
svrab / svrab
tišika / sušica, tuberkuloza
trudovi / porođajne boli, trudovi
vaši uši, pomorit / uši, nametnici
vlasci u rani / tanki dugački crvi, filaria
voda kad stane u ćovjeku / otežano mokrenje,
bubrežni kamenci
uboj / ubodna rana
usta koga bole / bolesti usne šupljine, zubobolja
uši koga bole / bol uha
za dobit cvit žensko / izostanak menstruacije
zaduha / astma
za krastava usta djetetu / afta, herpes
za mliko ženama da dojde / izostanak laktacije
za prebita rebra / slomljena rebra

za ranu di je živina / rak rane
za roditi djete ženama / porođaj
za svaki melem / za svaku ljekovitu mast
za učinit bio i rumen obraz / promjene na koži
lica
za ustaviti mliko ženama / prekomjerna laktacija

Veterinarski recepti

kuhe istjerat, buhe – nametnici
kad kašlje (konj), kašalj
kad mu na oči napane (konju), bolesti očiju,
vjerojatno nešto poput navlake mreene ili
mezdre, pa čak i sljepoća
kad (konj) vodu zanaša, problemi s mokrenjem
konja zdrava i debela držat, za zdravlje konja

Savjeti za domaćinstvo

aljine čuvat od moljca, čuvanje odjeće od moljaca
meso, jaja nepokvarena uzderžat, da se lako
pokvarljiva hrana ne pokvari

Manje poznati pojmovi i arhaizmi

Kako bi olakšali čitanje recepata, ovdje do-
nosimo riječnik manje poznatih riječi i arhaiza-
ma, bez dublje analize njihova porijekla i znače-

bašica, rakija koja prva poteče kad se peče
bluth sturz, krvarenje
brabonjak, brabak, životinjski izmet zrnastog
oblika
budža, rupa
cnja, krpa
cinija, možda vrtna biljka iz porodice glavočika
cinjanja, pocinčanje
crip, opeka, cigla
čerek, četvrtina nečeg
čubor, grmić, pušljec
ćindin, poslije podne
ćorbica, juha
ćumur, ugljen
džigerica, džigara, jetra
fajda, korist, probitak, dobitak
findžan, šalica bez ručice iz koje se pije crna ka-
va, ispravno: fildžan
havan, mužarn
(h)erende, strug, trenica

za uzdržat vodu u sebi / pretjerano mokrenje
zmia kad ujede / ugriz zmije
žena koja nejma mlika / sredstvo za lučenje mli-
jeka u dojke
žutjenica / žutica, također žućenica i žutuga

metilj ovcam, metiljavost ovaca
sadna konju, rana od sedla ili samara
sakagia (konja), šmrkavost, slinjenje, slinavka
sipnja (konja), otežano disanje, zaduha
ukov konju, ozljeda kopita od potkove
umorba (konja), premorenost, nemoćnica, one-
moćao

sačuvat kupus od gusjenica, da kupus ne napa-
daju gusjenice

nja (16,17). Nazivi bolesti, biljaka i drugih tva-
ri od kojih se pripravljaju lijekovi te mjera, ob-
rađeni su na drugim mjestima.

ibrišim, svileni konac
iksian, čovjek, osoba, ljudsko biće, čeljade, vid-
jeti također: otok hinsana
kajmak, vrhnje
kakovica, ženski spolni organ
kalaisan, pokositren
katranica, posuda za katran
klište kares, maše, hvataljka za žar
koniša, koš
kozica, čaša, šalica
kreš, mokrać, urin
krmet, svinja
krogane, provali
lasno, lako
legen, umivaonik, lavor
laze, pužu, plaze
lefenda, lavanda
lijać, lisac
lukšia, lukša, lug, cijed, otopina pepela, lušija,
zapravo: liksiya (od lat. *lixivia*)

luksacija, uganuće kosti
maše, mašice, hvataljka za žar
mavičageta, plavi papir
mavi karta, plavi papir
mehlem, ljekovita mast koja se privija na rane,
pomast, ublažujuće sredstvo, melem (što do-
lazi od tur. *melhem*)
mekinja, posije
menestra, juha, čorba
modra karta, modri papir za pakiranje
mokraš, mokrača, urin
muška krpa, krpa od muške košulje
na šte, natašte
obrast, podrast, dalak, otok trbuha
odnani, odmakne
ogrelje, šal
oroz, pijetao, kokot
oto, to
paradin, paradajz, rajčica
patrljica, dio paprike (onaj vanjski koji se puni)
peškir, ručnik
pišal, urin
pljuhaka, pljuvačka
pokljuka, peka, crijevnja
polip, dobroćudna tumorska tvorba na sluznici
ili koži
pomogranata, – pomorandža, naranča (?)
povner, prah
praima, prema
prieki, brzi
probričiv, izbirljiv
prudela, štap za miješanje

punda, onda
purgente, sredstvo za čišćenje
radu, vrsta lišaja
safun, sapun (od grč. *sapōn*) staro mu je ime
midlo odnosno milo od glagola *miti*, *umivati*
secundina, posteljica
somunah (somuna), bijeli okrugli pekarski
kruh (od tur. *somun*), natrenik, također: gla-
va kruha (čitav hljeb)
speciaria, ljekarna, apoteka
spešta, samelje
šap, stipsa, alaun, kiseli kamen, stari izrazi: sla-
nac kocolj (od tur. *šab*)
šeker, šećer
šiška, izraslina na hrastu
špica, koštica
špirit, alkohol dobiven destilacijom vina, voća
štravljkom,?
šugav, svrabljiv
talir, stari novac
taza, svjež, nov, mlad
tenaile, lagano
terbu, trbuh, stomak
tevsu, tivse, tavnica
the, čaj
trenica, strug
treza, stol, pladanj
trulja, cjediljka
umorba, umor
unj kavica, nazalni govor
vein suppa, vinska juha
velli beia, veliko zlo

MATERIJALI KORIŠTENI U RECEPTIMA

Kao što je to uobičajeno u ljekarušama, i
materia medica fra Božićeve ljekaruše sastavlje-
na je od komponenti biljnog, životinjskog i mi-

Sastojci biljnog porijekla

Biljke i biljne droge svakako su glavne sirovi-
ne za izradu lijekova u ovoj ljekaruši. Uglavnom
je zastupljen domaće ljekovito bilje radi pristu-
pačnosti, a narodni nazivi su im vrlo raznoliki.
Neke od biljaka pojavljuju se rijetko, dok se veći
broj biljaka može naći i u drugim ljekarušama i

neralnog porijekla. Različite sastavnice koristi-
le su se kao pomoćne tvari

propisane su u većem broju receptata.

U sljedećem popisu ljekovitog bilja prema
narodnim nazivima biljkama su pridružena
najvjerojatnija latinska imena (14, 18–21). Ne-
kim nazivima biljaka je i sam Božić pridružio
latinski naziv.

- Abdika, *Sambucus ebulus*
Abdovina, *Sambucus ebulus*
Aloja, *Aloe barbadensis*
Angelika, *Angelica archangelica*, *Angelica officinalis*
Arnak, *Arnica montana*
Bazga, *Sambucus nigra*
Bokovica, *Plantago lanceolata*, *Plantago major*
Bor, *Pinus sp.*
Borovica, *Juniperus communis*
Božur, *Paeonia officinalis*
Božje drveće, *Artemisia abrotanum*, *Lonicera implexa*
Breskva, praska, *Prunus persica*
Broć, *Rubia tinctorum*
Benedikt trava, *Cardinus sanctus*
Biber, *Piper nigrum*
Bijela loza, *Clematis vitalba*
Bijeli luk, *Allium sativum*
Blitva, *Beta vulgaris*
Bob, *Vicia faba*
Bobovnjak vodeni, *Nasturcium aquaticum*
Brščan, bršljan, *Hedera helix*
Bukov trud, gljiva na bukvi?
Bukva, *Fagus sylvatica*
Bunika, *Hyosciamus niger*
Cer, *Quercus cerris*
Cikori(j)a, *Cichorium intybus*
Cimet (Canella), *Cinnamomum zeylanicum*
Ciper, *Artemisia abrotanum*
Conša (korc),?
Crkvina, *Parietaria officinalis*
Crveni luk, *Allium cepa*
Čestoslavica (Veronika), *Veronica officinalis* (*V. Chamaedrys*)
Čičak, *Arctium lappa* (*A. Minus*)
Čubor trava, *Satureja hortensis*
Dinja, dinjica, *Cucumis melo*
Dubčac, *Teucrium chamaedrys*
Duhan, *Nicotiana tabacum*
Dunja, *Cydonia oblonga*
Drača, *Paliurus spina Christi*
Džigernjača trava, *Marrubium vulgare*
Gladišika, *Ononis spinosa*
Gomoljika, Komaljika, Crni divlji pelin-
Artemisia vulgaris
Gorušica, *Sinapsis vulgaris*
Gra(h), *Phaseolus vulgaris*
Hrast (žir), *Quercus sp.*
(H)ren, *Armoratia lapathifolia*
Iris, Domstica, Sabljica, Lelija – *Iris germanica*
Isopa, *Hyssopus officinalis*
Iva trava, *Teucrium montanum*
Jabuka, *Malus sylvestris*, *M. Domestica*,
M. pumila
Jasenak, *Dictamnus albus*
Jasen crni, *Fraxinus ornus*
Ječam, *Hordeum vulgare*
Jcova, *Alnus sp.*
Kadulja, *Salvia officinalis*
Kava, *Coffea arabica*
Kitica, *Centaurium umbellatum*
Karanfil, *Dianthus sp.*
Konoplja, *Vitex agnus-castus*
Kopar, *Anethum graveolens*
Kopriva, *Urtica dioica*
Kukuruz, *Zea mays*
Kupus, *Brassica oleracea*
Lan, *Linum usitatissimum*
Lefenda, Lavanda, *Lavandula officinalis*
Limun, *Citrus medica*
Lješnjak, ljeska, *Corylus avelana*
Ljubica, *Viola odorata*
Ljutika, *Allium ascalonicum*
Major (majoran), *Origanum majorana*
Mak, *Papaver somniferum*
Maslina, *Olea europea*
Mažuran, *Origanum majorana*
Metilj trava, *Lysmachia nummularia*
Metvica, *Mentha piperita*
Miloduh, *Levisticum officinale*, *Hyssopus officinalis*
Mokugrica, ?
Mrki tern (crni trn), *Prunus spinosa*
Naranča, *Citrus aurantium*
Neven, *Calendula officinalis*
Olive, *Olea europea*
Orah, *Juglans regia*
Paprika, *Capsicum annum*
Parčevina, ?
Pasja lisica, *Rhamnus cathartica*
Pelin, *Artemisia absinthium*
Peršin, *Petroselinum hortense*
Pirinč, riža, *Oryza sativa*
Pljuinača trava, *Marrubium vulgare*?
Pogančeva trava, *Physalis alkekengi*

Pori-luk, *Allium porrum*
Proso, *Panicum miliaceum*
Pšenica, *Triticum aestivum*
Ranjenik, *Hypericum perforatum*, *Anthyllis vulneraria*
Raž, *Secale cereale*
Rodakva, *Raphanus sativus*
Rotkva, *Raphanus sativus*
Smreka, *Picea abies*
Sporiš, *Verbena officinalis*
Šafran, *Crocus sativus*
Šepuka, *Clematis vitalba*
Šimšir, *Buxus sempervirens*
Šipak, *Punica granatum*
Šipovo (drvo), *Rosa canina*
Šljiva, *Prunus domestica*
Štavolj, *Rumex obtusifolius*

Tabimir, ?
Tatula, *Datura stramonium*
Trešnja, *Prunus avium*
Tušnjak, *Portulaca oleracea*
Valeriana, *Valeriana officinalis*
Veronika, *Veronica officinalis*
Verza, *Lathyrus tuberosus?*
Veliko zelje, *Inula helenium*
Vodopija, *Cichorium intybus*
Zebrica, *Sedum acre*, *S. rupestre*
Zob, *Avena sativa*
Zobika, *Trisetum flavescens*
Zobovina, *Sambucus nigra?*
Zvzdan trava, *Lotus cornilatus*
Žestika, *Rhamnus frangula*
Žutika, *Berberis vulgaris*

Mnoge od navedenih biljnih sirovina i danas se preporučaju za liječenje istih ili sličnih zdravstvenih tegoba (22).

Sastojci životinjskog porijekla

Ljekovite komponente životinjskog porijekla propisane su u mnogo manjem broju od onih biljnog porijekla. Kao lijek propisuju se različite životinje, dijelovi njihovih tijela i pojedini organi te različiti sekreti i ekskreti.

U Božićevoj Ljekaruši 1878. g. to su: koža ovce, ovna, koze, jarca, pauk, ovčji izmet, jarčeva jetra, kokošji želudac, mačja krv, žaba, svinjsko salo, žuč od vola, crvi, srdela, jegulja, sipa, kokošje jaje, svinjska mast, slanina, povjesmo, maslo krmeće, od mačka crveno jaje, krtičina krv, srce i jetra, jaje od crnc kokoši, pseća buha, rodina mast, mišji izmet, krv od goluba, ptica čvrljak, kozji loj, zečje salo, kozji i ovčji mjehur, zečja žuč, kraljla mast, pasji izmet, svračji mozak, jelenov rog, lisičje meso, lisičja jetra, zmija, zub od jazavca, žuč jarebice, pasje oko, ljuska kokošjeg jajeta, gujavica, buha iz pseta, pačiji mozak, bibliji izmet, kopito od magarca, rodin izmet, svinjsko meso, kraljla slezena, vuna od ovce, muda krmeta, muda od zeca, pasja kost, oči od raka, golubiji brabonjak, lastavičje gnjezdo, ptić lastavić, spuž gorski, žaba zapuhača, med, kraljle mljeko.

Upotreba sastojaka životinjskog porijekla u narodnoj medicini vrlo je uobičajena. Iako je vrlo teško sa sigurnošću utvrditi zašto se neka komponenta životinjskog porijekla koristila u liječenju i kakvu je končan● imala učinkovitost, ipak se može utvrditi nekoliko osnovnih načela liječenja ovim preparatima čiji korijeni sežu daleko u prošlost.

Jedno od tih načela je »slično se sličnim liječi« ili »similia similibus curantur«, čiji je utjecaj vidljiv i u Ljekaruši fra Dobroslava Božića. Tako se, na primjer, za poticanje plodnosti koriste spolni organi svinje i sl. Ovakav način liječenja susreće se u brojnim drugim ljekarušama. Drugi pristup liječenju u narodnoj medicini čini »nečisna terapija«, prilikom koje se koriste ljudski i životinjski izmet i urin, a čija se upotreba u liječenju javlja već u staroegipatskoj medicini (23). Dio zastarjele oficinalne medicine bile su i žabe i salo i masno tkivo različitih životinja, koje su također nalazimo u Božićevoj Ljekaruši.

Sastojci mineralnog porijekla

Ova skupina sastojaka najmanje je zastupljena u Ljekarušama. U receptima ove Ljekaruše koriste se sljedeće tvari s manje ili više definiranim kemijskim sastavom (24):

barut, puščani prah, smjesa kalijskog nitrata, sumpora i drvenog ugljena
ljuske jajeta, spojevi kalcija
sol, sol cjelica, natrijski klorid
čada, ugljik
ćurkut, **curkut**, **žvepla**, sumpor
ćumur, ugljen
lug, pepco, najčešće od drveta
modri kamen, **mavi kamen**, bakreni(II) sulfat pentahidrat
nišader, **nišader**, isto što i salmijak, riječ dolazi od tur. *nişadyr*
salmijak, amonijski klorid
šalitra, **šalitra**, soli nitratne kiseline s lakim kovinama
kreč, kalcijski hidroksid
živo srebro, živa

Sirovine mineralnog porijekla najčešće su se upotrebljavale za izradu različitih ljekovitih pripravaka za vanjsku upotrebu, bilo da su se koristile same ili uz dodatak droga biljnog i životinjskog porijekla. Rijetko su se upotrebljavale u pripravcima za unutarnju upotrebu.

Smole i voskovi

Od smola i voskova u ljekaruši nalazimo:
kanfra, **kanfor**, **kamfor**, aromatična smola koja se dobiva od kamforovca
katran, vrst prirodne mineralne smole
kamenovo olje, nafta, kameno ulje, proizvod destilacije uljnih škrljevac, petroleum (25)
tamjan, vrst mirisave smole dobivene zarezivanjem drva roda *Boswellia* iz porodice Burseraceae, đunluk, hrvatski izraz kád
trementin, terpentin, smola što je na oštećenoj kori luče crnogorična stabla
vosak, pčelinji vosak

Pomoćne tvari

Kao pomoćne tvari u fra Božićevoj ljekaruši mogu se prepoznati kao otapala voda, bijelo i crno vino, vinski ocat, juha ili mlijeko. To su tvari koje se mogu naći u svakom domaćinstvu, što je omogućavalo primjenu u narodu, kojemu su ove zbirke i namijenjene. Upotrebljavaju se i opće poznate narodne masne podloge: maslo, mast raznih životinja i med. Druge podloge sas-

tavljene su od jaja i pšeničnog ili ječmenog brašna.

Način izrade pripravaka i ljekoviti oblici

Način izrade lijekova u ljekaruši uglavnom je dobro opisan i tipičan za ljekaruše. Propisi su jednostavni, sadrže relativno mali broj komponenta, a često se ne navode količine sastojaka niti količine lijeka koje bolesnik treba uzeti.

Kao ljekoviti oblici u suvremenom smislu u ljekaruši mogu se prepoznati: vodeni infuzi i dekoti (iscrpine dobivene kuhanjem ili namakanjem svježih ili sušenih droga u vodi); vodeni ekstrakti (iscrpine droga ili tvari dobivene uparivanjem otapala (vode); alkoholni ekstrakti (alkoholne iscrpinae dobivene iz biljaka infuzijom ili namakanjem, najčešće u bijelom ili crnom ili u rakiji); kiselni ekstrakti (iscrpine droga ili tvari u kiselom mediju, najčešće u vinskom octu (kvasini); melemi (polukruti pripravci za perkutanu primjenu - sadržavaju kao masnu podlogu razna ulja, vosak, loj i smole. Otopljenoj podlozi dodavani su biljni prašci ili biljni sokovi, a ponekad i droge životinjskog ili mineralnog porijekla); te čajevi.

Stare mjere

Mjere koje srećemo u ovoj ljekaruši ponajviše su vrlo približne, kako u izradi pojedinih pripravaka, tako i kod uputa za doziranje. Na području Bosne i Hercegovine mjere nisu bile jedinstvene sve do početka 19. stoljeća, a u narodu i znatno duže. Svaka lokalna zajednica imala je svoj sustav mjera, a one su se često razlikovale od mjesta do mjesta. Vrlo je teško, ako uopće i moguće odrediti njihovu veličinu u današnjim jedinicama mjera mase i volumena. Naime, raspodjela masa kod rimskih, austrijskih, »kolonjskih«, venecijanskih i drugih sustava je vrlo različita. U našim zapadnim krajevima osobito se mnogo rabila bečka funta (ili libra), međutim ljekarničke mjere su bile sasvim drugačije jer su proistekle iz druge srednjovjekovne tradicije, čvršće osnovane na rimskom sustavu. Tako se apotekarska funta ili libra, teška 420 grama, djelila na 12 uncija, na 96 drahmi, na 288 skrupula i na 5.760 grana.

Za količinu, točnije za obujam tvari nasute na određeni način rabile su se antropološke ili prirodne jedinice: gršt, šaka, pregršt, naramak, breme, te razna vjedra, vagani, bokali, oke itd. Ovdje donosimo popis mjera koje su navedene u ljekaruši, sa odgovarajućim tumačenjem i veličinama kakve su vrijedile u Veneciji i Dubrovniku. (9):

čerek, četvrtina nečega

dragma, dram (?)

dram (dubrovački), 3,102 g. Prema nekim izvorima toliko teži 1 dukat

dram (Venecijanski, za lijekove), 3,137 g.

fišek, čahura, patrona (od naboja, metka)

groš, koliko se može kupiti za jedan groš (mjera vina koja se prodaje za groš zove se grošnica)

quattrin, stara mjera, možda isto što i quarli što je 1/48 libre, odnosno približno 6.3 g

ise, dio, udio

pobiseta, pola dijela

kapa, približna narodna mjera, znači još i otprilike

koliko more stat **med 4 prsta**

koliko more na 1 talir stati

koliko po zrna šenice, izraz se svodi na masu jednog zrna ili grana, to je u ljekarničkim mjerama 0.073 g

kavenska kašika, mala žlica

3 meli,

oka, prastara domaća jedinica mase i obujma turskog porijekla, različita je iznosa: turska oka je 4 »litre« a jedna »litra« je 100 drama, dok je 1 dram 3.2 g. Oka dubrovačka ima 400 drama ili 4 litre (tež.) ili 1303,001 g.

po čerjeka od sahna, 5 – 10 minuta

polić, pola litre

preža, približna mjera za masu, koliko se može uzeti sa 3 prsta

unca, dio bečkog ljekarničkog utega (uz funtu, lot i kvinticu), također **unča**. (Masa zavisi o primjenenom sustavu mjera i vremenu primjene).

Primjerice **uncia medicinalis** iznosi 35,00075 g, **uncia medicinalis semis** teži 17,500375 g, bečka unca ima 29,474 g, a kolonjska unca 29,23375 g).

za srebrni groš, koliko se može kupiti za srebrni groš

TEKST LJEKARUŠE

Tekst koji slijedi predstavlja cjelokupni sadržaj ljekaruše pod naslovom **Različite ljekarije** pročitane iz rukopisa (Slika 1) i naveden slijedom receptata i uputa od rednog broja 1–171.

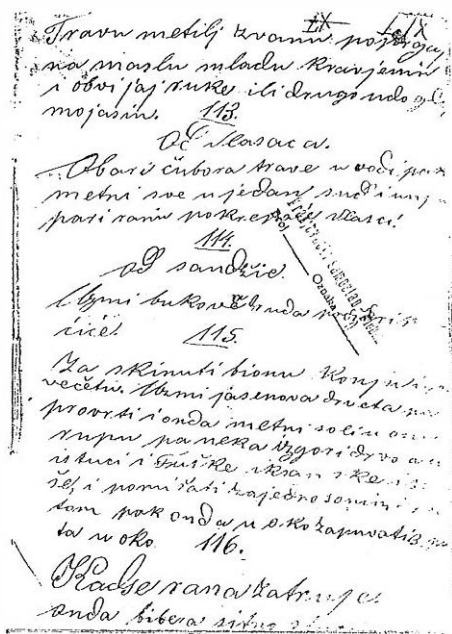
Različite ljekarije

1. Aljine čuvat od Moljca.

1. Uzmi pelina metni u aljine, ili gdi stoje aljine, ili gdi stoje aljine, sve će pobjegnuti.
2. Akoličeš iste pomorit sviri pelina u kravjem mlieku i stavi po kući.
3. Metni u nutra duhana i lefende.

2. Bljuvati.

1. Vari metvicu u bilom vinu, oli kravjem mlieku, pij na šte.

Slika 1. Izvorna stranica

2. Učini prah cvieta od Sirka podaj jednu kašiku, popit.
3. Ustaviti: uzmi samunah pšenička ugri dobro, poli prepjekom rakijom oli špiri tom, pospi biberom metni na trbu prieka ljekaria. N.B. To je dobro kad nemože stomak jela uzdržavat. Uzmi metvice ustrgnute i osušene u mjesecu Maju jedno ise a pobiseta tamnjana i pomišaj ujedno i otoga uzimaj njekad svodom a njekad s vinom pomišano, i to...

3. Bajat uboj.

Dok se ovan ovca, janje, koza, jarac ili jare zakolje odmah skini onu kožu i onaku vruću skinuvši haljine sa sebe metni na sebe na uboj, i tako nek stoji dok se neizladi, kad se izladi opet ju polij vrućom vodom oli dobrom rakijom, metni ju na sebe. Tako nekoliko putima.

4. Bubrega bol.

(nema teksta)

5. Bugija kad ubije.

Odmah na dvor neka ga iznesu, skinu mu gaće i golom stražnjicom na sniegu nek sjedi nek se tamo izpovraća snieg će crn ostajat, u isto vrieme nek ga po glavi vodom poljevaju i dobrosno damon (?) taru, takodjer sirke nek mu pod nos meću i kad sav ćumur iz njega izajde nek ga u mlaku sobu unesu dobro upokrivaju, – posli kad malo ogladni nek mu daju ćorbice ozdavitće.

6. Bradavica.

1. Uzmi pauka (:radu:) koji laze po zidu sataru ga živa i s tim maži kud su bradavice, ili metni na krpju, privi gdje bradavica izkorenićeš.
2. Iztuci brabonjak ovčiji, zakuhaj medom i maži.
3. Iztuci trave rosopasti i s onim sokom maži.

4. Iztuci trave zebrice, oni sok pomišaj sa solju, maži.
5. Uzmi od jarca džigerice vruće privijaj.
6. Kad konj vodu pije i zube vodom pere t.j. mučka, u onom peri ruke.
7. ... štap i baci ga.
8. Acgmurimistum atramento io verucas tollit (?) (:Bosiok:) kad zvizda leti preko brzo osući bradavice doli a nikom ne kaži.

7. Crevo kad komu izajde natrag.

1. Uzmi onu žicu iznutra od kokošijeg želudca, metni na to proćiće.
2. Najdi spuža gorskoga, spržiga u prah učini smičšaj štavljikom i najpria opravši crnim vinom posiplji ga onim prahom.... Vratitće kad prahom pospe od spuža oli želuc... onda valja čistom krpjom pritisnut cri...

8. Crna učinit koga ko arap.

Uzmi šišaka, usitno istuci pospi po peškuru onim prahom kad se umiješ otari se onim peškirom, pocrnićeš.

9. (nema teksta)

10. Crnac.

1. Izmišaj za jedno baruta, luga od drveta jasenova oli cerove kore, čistoga lakoga safuna, smole, borove al smrekove, sve zajedno zakuhaj s pljuhakom, učini kano melcm taruč perstim: metni tog malo na mavi ćage, pospi nišaderom, privi gdje je.
2. Ufati zapuhaču žabu, razdrežijer pospi nišaderom, metni gdi boli – Minjaj.
3. Uzmi krenzer nastroži ga positno, nek ona sitan stoji na krenzeru, i poli mačjom krvju, pritisni di boli, – 3. Metni 9 šliva u špirit il jaku rakiju nek prenoći sutra po 3. meli skupa, oli staro krmesko salo tojese kozim snjeg metat (?).

11. Buhe istjerat.

1. Uzmi sporiša i lista od bresaka, svari u vodi makar u vodi slanoj, i polivaj kući.
2. Uzmi pelina ili trave od mokrugice, svari u vodi, škropi kuću.
3. Kadse umivaš u safunu, onu vodu bacaj po kući.
4. Uzmi 4 žuči volujske, i vode u kojoj su bile po kvasi olive, vari oto skupa i poljevaj mista gdi su buhe, pobjeće. Nota B. Često valja poljevat i skuhaj u kotlu abdlike i s otom vodom peri sobe.

12. Crvi. Iztjerat iz utrobe. Gljiste.

1. Vari pelin, bili luk u mliku, privijaj natrbuh.
2. Nek jedu djeca gljistam podložna više... a. groždjica, (rezacie:) uvae pajsar minores :/astaphis:/
3. Uzmi soka od kisice (:Cantaurea minor:) mjerom, kano jedan guattrin, metni u čašu vode kuhane, i ono vruće pij u jutro pria zore (u zoru) i tako čini 3 jutra i vidićeš čudnovata čišćenja. N.B. To je za svaku trbobolju.
4. Uzmi lista od bresaka, sjemena od tušnjaka trave (portulaca:) od hrna sjemena od api (apium) sad svakog po 1 dram oli više rog jelujski metvice suhe, pelina suha, trave od crvi izgorjeli od svakog po pol dr. nek se učini prah jedan dram sa 12 1/2 drama sirupa (pekmeza) sirketnog, ovueramente di os ti sacra composta con asien se (?), i oto učiniv uzmi jabuku trulu i razdrežavši ju metni uza praha od coloquintide od alsce (?) nek maže oko pupka sa medom, pak onda ozgor rečenu jabuku kak jor proćiče.
5. Uzmi aloje jednu uncut tj. 12 1/2 dr. vode od pelina (soka tahimira:) dragme 2 tj. 3 drama vina bijelog malo više od dr. tj. vino metni alsae i u vodu od pelina, i nek stoji jedno noć i ujutro prociedi, i prociedito uzimaj. Takodjer, isto čini ako nemeš dvie uncie alse, i meda koliko je, od šta načini, pilule, služi se jutrom.
6. Uzmi jasenka trave, sjemena od benedikta trave drača (Carduns sanctus:) bodećega, sjemena kupusna od svega učinit prah, učini s medom kano pekmez, tu metni malo šafran i sotim se služi.
7. Uzmi trave pljuinače (džigernjača marubium) božjeg drvca, metvice, lišća o bresak, pelina jednu žuč volunjsku i od svih stvarih učini sok, od travah oli metni satrvenc vreti, i kad treće izgureti (?) uvrie prociedi kroz trulju, metni u sud zemljeni kalaisani oli u bocu soli, nek stoji kad bude potreba namaži, sotim bolestniku sliepe oči okolo stomaka (tondanella di stomacheo), svu kičmenicu uzduž, ozdol po nogam mlako crvi će otić dol (Elifarra dalla parti di isotta incequa) i bit će izliečeno, kušano. Poslie nek se topli, oko pupka mazat.
8. Uzmi lišta od bresaka oli od porluka učini mehlem satrv, koje... svrhu stomaka, u isto vrime... medenu vodu kutće od gorkog ozgor svi crvi pobieći u slatko.
9. Uzmi crvi zemaljskih, i kad izvadiš ljev metni hi u pcć osušit, ali nek se nesperže, učini prah koga podaj djeci, bit će oslobođeni. Kušano.
10. Uzmi soka od majora (majorana) i od miloduha, sastavi skupa i podaj jednu čašu djetetu svaki drugi oli treći dan, minje oli višem, kadako bude potreba. Ovo je p•sve istinita likaria, i tko bi dao djeci dok se rode jednu kašiku soka majorana, nikad goropadi nebi terpila djeca. To je činila gospaja jedna Rimka. (Miloduha: levisticum ligusticum zove se:).

11. Uzmi sjemena od verze i učini prah, metni malo bielog vina ono nek bude mlako, podaj popit bolesniku – izatče oli natrag oli naprid kušano.
12. Izkopaj žilah od koprive, stuci dobro izgri na tavi, privijaj na tabane.
13. Sjemena od rodakve iztuci podaj popit djetetu ili soka od rodakve.
14. Uzmi rute, pellina lista od praške i gomoljika, stuci skupa, učini dva kolačića, privi jednog na žličicu, a drugog stra..
15. Uzmi korena od trave angjelike i učini u prah podaj popit, pit.
16. Uzmi korina od naranče, metni u rakiu neka stoji 10 danah podaj piti.
17. Jednu kašiku soka od limuna oli od naranče moreš i skupa tj. od obodvo-ga po kašiku, drugu od ljutike, treću od pitome metvice, četvrtu od zejtina čistog, izmišaj skupa, za 3 jutra nek pije.
18. Prosi mliva pšenična, šnjim izmiešaj cvieća boržura (:poemija:) koliko more na jedan talir stati, sveg razmuti u vodi popi.
19. Nakopaj gomoljike kad je zelena, iztuci kemenom na kamenu, privi djetetu na pupak više put izaće.
20. Crv veliki plosnasti, gljista duga više široka – trakavica, vermis salitarius. Nek jede bolesnik za 2. dana samo suhu i prisanu, kano srdela, jegulje etc. (bielog luka) ništa drugog, 3ći dan nek učini jedan sirup od conša i kore od drveta šipova (:fureuraecirop..... ska isto tako sipa, što se nahodi u speciarium apotekam) i taj sirup pit 3ći dan tj. pošlje negoje jehosuhu ribu, i sveto pit findžanom dokle god crv neizajde na dvor, koji ako neizajde pošlje neg se oto popije potrebno je uzet jako purgente ko n.pr. oglio di rizino – Sirup

se pijevas isto jutro. N.B. Kad crv pojde na dvor potrebno je nalit vode u čist kakav sud drveni oli legen, svrhu kog sjedi bolesnik dokle god crv neizajde – oli iskopat rupu u vlažnoj zemlji, svrhu te rupe sjedit tamo nek ide, buduć hoće u vlažno, i nek ide dokle god sa glavom neizajde, koja je kano makovo zrnce na koncu. Poslie toga nako oslabljen bolesnik, nek jede pileću čorbu. More se on takodjer sve pria učiniv kao gor, s jakim purgancim iztjerat, osim koniša i pomogranata (?) ali mučno. – Crve iz rane iztjerat, izcidi soka stucav list od bresak i sotim sokom zalij.

13. Bokova bol, zavianje trganje, bolest od bedre. *Sciathica ischias*.

Odma pij vodu kakvom malom čašom, smeom, vrlo koristi.

14. Biona.

1. Metni jaje kokošie u žestoko sirće, nek prenoći, sutra izvadi, iglom probodi, pak što isteče bjelanca maži po oku. Kušano.
2. Uzmi trave rutte, izažmi soka i sonim maži bionu, a moreš učinit u prah i s onim prahom u oko sipati.

15. Čir.

1. Najdi sljeza lista kad ima oli njegov korien prigaj na maslu krmetjem u tavi, i kad malo lahdne privi.
2. Kad se istor zacrvni natavi dobro lukom bielim.

16. Čovika oli ženu činit gole hodit brez ikakva stida.

Uzmi sjemena od trave tatule podaj, popit u mlieku, oli čorbi, odmah će sa sebe haljine skinuti, ako hoćeš izličit podaj mu jednu čašu vina.

17. Dalak sljezena.

Uzmi...

na jednu krpu, privijaj na otok. Metni prid Pokljuku (?) oli peku sirova lista abdikova, i sotim vrućim, privijaj često.

18. Debela bolest. Drugačie debela i vodena bolest.

1. Uzmi trave koja se zove veliko zelje vari njezin korin u bilom vinu, pij ono vino za 20 ili 40 jutra na šte.
2. Stucaj zrnja smrekova kuhaj poklopiv dobro, i drugu vodu nepi izvan tu... dokle god ne projde.

19. Dlaka da nikne.

Stuci pirinča, uli zejtina i onda od jutra do jutra maži gdi hoćeš.

20. Frenjak.

Uzmi sljeza, bokvice, lista od praske, crkvine, začina, skuhaj skupa, ostavi nek pri noći, u jutru primišaj pod drama šalintre, pij svako jutro za Mjesec danah ozdravićeš.

21. Glas dobar imat

1. Uzmi cvieta od zobike kiseli i pij u bilom vinu nekoliko danah.
2. Uzmi lista oli trave car... što, pij od njegov pekmez, oli vruću vodu u kojoj je ona varena ili bilo suho ili zeleno.
3. Pij svako jutro freško jaje izmiešano našte.

22. Glavobolja

1. Stuci korin sporiša, pij prvo u vinu pak s vodom.
2. Od jaja žumanca, ali... bjelance razmuti, sa sirketom, privi na čelo.

23. Gnojom i krvlju kad tko mokri

1. Nastruži zobove kore prvu baciv, svari u lončiću, kad svariš, uli malo zejtina prije nego počneš piti, s onom zobom malih kopriiva svariiti, a još je bolja žila od kopriv.

2. Dobro čini uzeti žilah od sljeza, svariiti i metnit po životu.

24. Goropad velika bolest

1. Iskopaj korien, koji se latinski zove »valeriana« naški »odolin« isušii, učini u prah, uzimaj s vodom po jednu kašiku kavensku, za 40 Dan po četiri put na dan, t.j. u jutrah, pred podne, u čindin i uvečer.
2. od mačka crvenog jajah osuši u sjenu, stuci, oni prah pi u čorbi njek. put.
3. Ufati živu krticu i tako... krv i džigericu dat odmah izjest i da ima 20 god. pustiće – Kušano.

25. Groznica

1. Uzmi žila od dinje iz zemlje, sitno iskrižaj, metni u fingjan jednu prežu, uli malo rakije i pij dva put na štesrce.
2. Uzmi jedno jaje od crne kokoši, žumanca razmuti u dobroj rakii, ter kad ter zima fata, popi vidićeš čuda, a onom kožicom iz jaja privi prste u obe ruke na medenjake.
3. Ufati buhu iz pseta, metni u polić vode, začepi dobro, nek prenoći i sutra na šte na dušak oto popi.

26. Grčenje čovika. Zgrčenje.

Ubi rodu, svari ga dobro, pokupi mast, sotim se maži kušano.

27. Gujovice. Glijste.

1. Rosande trave istuci, i po jdan dram daj za 3 jutra pit.
2. Kupusnog sjemena stuci, metni u dobro vino nek stoji 24. Sahata, i nek popije.
3. Kupi iz Apoteke ciperova sjemena (Cipersan) pij u vodi na šte oli jedi, pokrepaće.

28. Guša.

Uzmi sala kozjeg, pomišaj s krečom, privi na gušu.

29. Jaja mošnje kad oteku, zabole.

1. Uzmi bobova brašna, vari u žestoku sirketu nek bude gusto, privi gdi boli, prieki liek, a dobro je i na trbuh privijat.
2. Zakuvaj brašna bobova sa sokom od ab-dovine i vruće privi.
3. Stuci rute i privijaj na otok.
4. Maži, sokom od rutvini na mušku krp, i privi.

30. Kamen u čoviku, kad nemore mokrit.

1. Mišjim gjubrom maži dobro trbuh. Uzmi zečija muda i krv od goluba grivnjaša nabaška oboje isušu u prah stuci ter u pol čaše dobrog bilog vina bolestniku podaj. Za ovu... uzeto je 300.
2. Vari u vodi stapkicah trešnjovih, pij.
3. Nucleus Cerasi eum tolcit.

31. Kašalj

1. Pij u večer the od mekinja pšeničnih t.j. Klaiiben the za kašlja. Uzmi luka bielog, sala krmctjeg i jednu rukovet pelina dobroga, stuci sve zajedno, pomišaj, razmaži po modroj karti ter onda privi na noge, i nek stoji 24 sahta. Ako ne prestane opetuj.
2. Pij Kleibenthe - Kako gor.

32. Katranica za uboja i sandžije

1. Izdjeljay na sitno luča, metni u lonac nali vode nek se vari, kad uzavrije skidgdaj pjenu i meći u drugi lončić čist, kad nakupiš što je dosti, metni na žeravu tihu, uli zejtina s prilikom, poslie stuci sitno mavi kamena, nišadora prilikom, malo soli cjelice, sve metni u lončić, a kad provrie maži po mavi karti, i meći gdi hoćš.
1. Sirčeta, smole jelove, kanfora, sve skupa pomiešaj, vari onu pjenu meći na... N.B. Na uboju valja držat katranicu, dok sama ne odpadne.

33. Killa na terbuh.

1. Uzmi krp, stopi u vino, metni na nju dok se ne osuši.
2. Kila priedor. Uzmi 8 ol 9 sercah krtičie, osuši u ladu, stuci sitno, pij jutrom i večerom.

34. Konja zdrava i debela držat.

Daj mu u zobi rese ljeskove.

Ako se razboli

Ubi čvrljka pticu, sprziju sprjem, i tim ga zali ozdravice.

Sadna konju

1. Maži pjennom oli balam konjskim.
2. Pasiu kost sprži, i sonim prahom posipaj.

Kad vodu zanaša

1. Uzmi fišek baruta, stavi ga u dupe.
2. Nastruži druge zobove kore i s onom strugotinom pari mošnje i sape.
3. Stuci u prah očih od raka umišaj u kruh i podaj konju.

Kad kašlje.

1. Bilog luka i baruta, stuci, promiešaj sa sirketom zali konja.
2. Rodakve nek mu se 1. komad dade pojest.

Ukov konju.

Odpori ploču, izažmi soka od bokvice, uli u ukov, opet podkuj, neće ramat.

Sadna.

1. Svavi crvenog luka, i vruće pritisni.
2. Stuci soli, sirketu i bjelanceod jaja sve izmiešaj i maži.

Sakagja.

U mlaku vodu naspi pšenični mekinja, i zali.

Umorba.

Uzvavi masla, naspi mekinja, metni malo soli, razbi 2. oli 3. jaja, i sotim zalivaj konja.

Kašalj.

1. Bielog luka, baruta sve ovo stuci, posoli i sa sićetom izmiešaj, nekoliko ga puta zali, i neboj se.
2. Podaj mu nekoliko puta pojest rodakve.

Kopita kad spane.

Stuci prosa, pak s vrućim mliekom za 20. ili više dana zaljevaj.

Sipnja.

Sipljivu konju nedaj druge hrane za 3 dana, osim samo mekinja od raži s vodom zamišavši.

1. Raževo brašno zakuvat s katranom, učini kolačić zalagaj mu ili podajmu jest.
2. Uzmi jakoga sirketa i metni jedno jaje, kad ljupina odpadne baci žumance i s tim zali konja.
3. Ovo valja činit za 5. putah, sirceta ne više nego što more jaje zamaknuti.

4. 1°. Drama 4. bielog safuna.

2°. Drama 4. curkuta, sumpora.

3°. Pimpinelle suve, naški dinjice trave, dram. 20.

4°. arnaka dr. 20.

Sve stuci zajedno, pak u malo stopljene slanine mekinje davat mu u jutro i večer, nedvat mu druge vode osim od izvarioj ječma. Probatum.

N.B. Konju dok mu se likaria daje, potrebitejo projaivat jutrom i večerom tenaile.

Sovom likariom mnogi konju od Velli Beija izliečeni.

Kad mu na oči napane.

Uzmi kučina, pomokri pak izažmi u uši, protari glavu i nos i stavi mu nišadora...

35. Krv ustavit kad se posiče.

1. Uzmi jezgru od oraha, ili poprži pirinča stuci i privi na ranu, očma će se ustavit.
2. Salviu istuci i privi.

Krv iz nosa ustavit.

1. Upiši načelu inozdrah ove rieči: Sacta veronica Aron.
2. Sažeži zečiji dlakah stuci kao burnut i podpraši onoga paha ad krv bude teći.
3. poprži pirinča, stuci u prah poteži u nos.

36. Mehlem za ranah.

1. Umi zejtna. 2. sala krmećeg. 3. mozga iz kosirice krmeće. 4. Voska čistog žutog. 5. Smole borove. 6. kore od zobike gornju baciv. 7. kore trave jasjenica, talijanski clitame biamo. izreži ga sitno i metni u onu mast. 8. kore bršćana ostrugav gornju oli jagoda od istoga od svih ovih stvari metni podjednako tj. litru zejtna, voska litru sala i ostalih stvari podjednako, ali manje od zejtna i od voska, sve rastopi u lončiću na žeravi tihoj, čuvaj da ne prigori. Ako hoćeš da dobro čisti posoliga, a od neslana prija će zarast.
2. Slanine izcvrlji, voska i smole jednako...kad se sve raztopi onda prociedi, kad malo ladne metni žumance od jaja pak miešaj. N.B. Mjesto slanine morese metnit zejtna pak onda gore rečene stvari. Ovi dobro čisti rahne.
3. Uzmi žila od gaveza (Consolida lat.) stuci, zobikove kore nstruži metni nek se vari u mlieku, ikadago se zgusne, onda pomiešaj nekoliko smole. Prob. cum. x.x.

37. Menstrua ex citare

1. Korin od broća (rubia tinctorum) drama 4. vari u poldrugi litri vode za pol čerjeka sahta i onu vodu neka pije vruću jutrom i večerom za jedno 10. danah, s medom oli sa šećerom. Probatum.
2. Uzmi zrnja od bršćana jedan dram uzmi cvieta od rutte i cvieta od kadulje, iztuci zrnje od bršćana zajedno s rutinim

i kaduljinim podaj pit u vinu u veče...

1. Ljupinu cielu od freška aja.
2. Čurkuta (sumpora) dobra koliko rah.
3. Toliko kore od šipka, sva ova potribitoje, stuć u havanu i metnit u lončić koji more uzeti dobru litru, zatim naliti ga pola svodom a pola sa zejtinom, i sve nek se kuva za dobar čerjek sahta, zatim skiniv prociedi kroz tanku krpku i kad padne dad popit. Probatum.

Suviše ustavit

1. Nek uzme dvi, oli 3. kapi is te potribe, nek osuši, stuće, i popije, pristaće.
2. Uzmi crvenog pečata u prah sitno stuci, izpeci jaje i oni prah umači, za dva jutra. Dobro.
3. Neven, Metvicu, i koprive vari i pi.
4. Gavez vari i onu vodu pi, a onu travu more na narav privijat.
5. Poprži pirinča, samelji kano kahvu, vari kano kahvu, i pij.
6. Naberi drinjak, izažmi sok ter uzimaj.
7. Uzmi koru od šipka, stuci, vari u dobru sirčetu, i uzimaj na šte sirče na mjesto kahve.
8. Ispeci jajah na tvrdo, posiplji prahom od pirinča i jedi.

38. Micina.

1. Uzmi jaje, izciedi bilance, uzmi soli i zejtinu pod jednako, izmišaj dobro kao Mehlem i privijaj na krpici malo malo, provali će se.
2. Uzmi lanena sjemena dobro istuci i pomuzav kravu metni u ono mlieko variti, poslje izvadi ono sjeme, i metni gdi je micina.

39. Metilj ovcam.

1. Na 10° ovcah litrah katrana liepa, 50 drama proljetne slanine 12. žumanjah od jajah groš. 1. mišadera.

2. Uzmi sjemena od »Komaljike« istuci i daj u soli blagosovljenoj.

40. Nogu h otok.

1. i zobovine, smišaj skupa, popriganj na kozjem loju, stavi na čistu krpku i privijaj na noge. Kuš.
2. Kvasi kukuruzno brašno i meći.
3. bazovu drugu meći dobro sveži.

41. Oči koga bole.

1. Uzmi pelina iztuci, izažmi oni sok, smišaj s medom i žumancom od jaja i maži oči.
2. Krv na očima: Uzmi zečijeg sala, ugri, pomazi po krpici, opet malo ugri, metni u večer na oči, i tako prenoći, sutra skini, operi oči studenom vodom i ne meći oti dan – uveče promini trulju maži metni opet na oči etc. tako čini 3–4 večeri proćiće. Kuš.
3. Za vrat malo probričiv, meći jake visikante (?). Vatranice (?).

42. Očistit ženu po porodu od maternice.

Nek uzme dva oli tri vrha od brščana i neg ga jede, oli u vinu nek kuva i nek pije.

43. Oganj.

Uzmi 3–4 raka i pet šest češnjaka luka belog iztuci skupa izažmi onu vodu popi, što ostane privi po damorim (?) i.... prieki lik. kušano.

44. Otok hinsana.

1. Vari boba crne smrekovine i na misto šećera mtini šalitre pij otu vodu na šte za nekoliko jutarah po 1 findžan.
2. Pod pekom list abdovine ugri i meći vruće često.

45. Otrovu protiva.

1. Križaj safun bicli, dobro razmuti u vodi i često pi.
2. Po čašu soka trave gladišike.

3. Pij mliko dok se dobro izbljuješ. Potom pi od masline zejtin.

46. Pišat uzdržat u noći. Ako nemore se.

Sprži mijur kozji oli ovčji i pij u vodi, moći ćeš uzdržat mokreš.

47. Prsah kad bole.

Pet dilah smole a šesti slanine i dobro istuci nek se umeleme poslje opet metni malo cjelice soli i privijaj naprsah.

Pectoris inflammatio curatur.

Sirceta, mliva pšeninična, čička trave sve skupa smiešaj privi na trbuh. Dobro. NB. Čičak potrebitoje svarit, poslje stuć, a korenje bacit u vodu u kojoj je prije bio.

Prsna žilica kad pukne.

podaj popit pirniča sažežena istučena, i sažeži mješinu od zeca, pomišaj podaj pit nekoliko danah.

48. Plod imat začet.

1. Najdi starog oroza, dobrog, privari, najdi muda krmeta prvorodca, pak ona jajca osuši ali u peći oli hladu metni u onu čorbu i provari, i za nekoliko jutarah pij.
2. Pi obilato 1. mise dan: Canellu a drugi misec drugo, osobito posli ženskoga pranja.

49. Pseto kad ujede.

1. Uzmi crvenog luka, pomišaj s medom i sircetom i privijaj na ranu.
2. Iztuci s listom trave parčevine i privijaj vodu vari i pij.
3. Pomamno pseto kad ujede. Načini blagu lukšiu i peri šnjom 3–4 puta na dan ranu, tako da iznje krv izteče. Poslje tog stuci bielog luka na ranu privijaj.
4. Uzmi litru dobru siceta, pomiešaj sa bielim lukom, popi, neboj se.
5. Sprži istog psa dlake i ranu posipaj.

50. Ranna taze.

Najbolja je likaria duhan sirov izažmati, onim sokom to pit, a ranu onim listom obavijati.

Iz rane olovo izvadit. Uzmi list od trave ranjenika, sala zečjeg, stuci skupa, metni na mušku krp u privijaj.

51. Sandžija

1. Pomaži kartu trementinom i metni gdi udara.
2. Uzmi kokošine ono bilo učini u pravh i jednu prežu popij u vodi, amoreš s otim mišji brabonjak pomišati.
3. Uzmi drugu koru zobovine i osuši, učini u prah, i podaj u vrućoj vodi popit.
N.B. Govore, I ko nosa uzase zobova drveta tako da se kože dotiče, nećga sandžija udarati.
4. Uzmi baruta 3 drama a 3 unce tj. 37 1/2 drama slanine, stuci skupa, pomaži po mavi čagetu, privi gdi udara.
5. Poprgaj na maslu bilog voska i vruće privi.
6. Uzmi čistog safuna, bjalance od jaja dobre rakie, izmišaj dobro, metni namaži kartu, privijaj.
7. Uzmi sala krmetjeg, boba, smrekovine, sve zajedno izmišaj i privi gdi udara.
8. Gorku papriku uzmi, odkini patrljicu i onda punu nali meda, metni nek se izpeče, i tad razmaži po krp i stavi na sandžiju.
9. Vari dobrih paprikah u vodi, meći krp u onu vodu i privijaj gdi udara.
10. Sprži orah i oni prah pij u vodi.

52. Serdca ili zličice bol.

1. Uzmi sjenema od koprivah i suši, ako moreš izažmi soka, i podaj popiti po jednu čašu.
2. Dobro čini metvica kad se u vinu vari i pije.

3. Uzmi dobre rakiie, u nju stopi modru kartu i metni na zličicu.

53. Serdobolja.

1. Uzmi kruh ječmen vruć, razdreži popoli, smišaj sa sirketom pak privi jednu polu na terbuh, a drugu praima njoj na kosti, ustavit će serdobolja.
2. Uzmi dva žumanca od jaja freška, jednu nepunu kašiku meda, koi nie na vatru dohodio, skupa smišaj, daj bolestniku piti 3 put na dan. Ovo čini za 4 dana. N.B. Potrebitoje da se bolestnik čuva od vode, i nek jede po malo čorbice.
3. Karanfilja, ... pa i bibera sveg pod jednako smišati skupa i pitu kahv
4. Cunelu i karafilja u dobru vinu varit i našte piti.
5. Štavalj zreo tj. sjeme u crnom vinu kuhat i piti.
6. Tunje strule isušene na erende strt u vinu varit i pit.
7. Cimet(?) tj. Canellu kucat po zenički za pečenoj vrućoj posipat, crnim vinom politi jesti.

54. (nema teksta)

55. Sise ženu kad bole

1. Uzmi bjelance od jaja vode i vina bilog dobra, brašna ječmena, smišaj skup, meti na sise dobro je.
2. Uzmi duhana topi u vinu i privijaj.

Sisah otok ili bol.

Uzmi meda, voska, golubiji brabonjak, kozji i brašna ječmena, svakog pod jednako, u sirćetu smiešaj i metni na siseh.

56. Sjekovih.

Smrvi sitnie metvicu, metni gdi udaraju.

57. Snagu, krepost dobit.

Uzmi vrh od trave rutice jedi ujutru na šte bit ččš snažan.

58. Činit koga tri dana spavat.

Podaj mu zežje žuči nek popije odmah će zaspat. Čini što hočeš neće čut, podaj mu sirćeta, odma će se probutiti.

59. Svrab

1. D. Uzmi 12 dr. sumpora, dra. soli 6. šalindre dr. 6. zakuhaj s bašicom rakijom neka se izsuši, pak na komu je svrab nek uzme po jednu prežu na dan sa zejti- nom i lampada kad gori i nek tare za 2 verovanja.

Svrab malo j djeci.

1. Svri ovnaka korina, okupaj dete isto čini i list ovnaka.
2. Uzmi kravieg masla što se moreš nama zat triput raztopi posle mavi kamena, sumpora sitno iztučena, smole i soli cje lice malo smiešaj, namaži se tri put iza toga okupaj se.
3. Vari mekinje pšenične i s onom vodom peri uda svrabljiva.
4. Pasije liske prvu koru skinuv, drugu u mliku frešku varit mazati se, dobro je.
5. Uzmišaj vina što se 2. put dosti nama zat, iza toga sumpora mavi kamena podjednako, soli cjelice najmanje, kad se sve liepo raztopi namaži se 3. put operi se dobro lukšijom oli safunom, neboj se pročiće. N.B. Ova likaria služi i za konja šugavi.

60. Meso, jaja nepokvarene uzderžat češ.

Za uzderžat meso, jaja, ribu nepokvaren meci u mekinje.

61. Tišika.

1. P... ka izreži metni nek se u hladu izsuši vari za 40 danah zatim izstari na herende rena smišaj s medom, i uzimaj po jednu kašiku. Dobro čini uzimat po malo slanine na šte srce, stare i bielog luka.

2. Odma spočetka 3. put na dan po jednu šaku svog pišala piti.
3. Gušće masti na šte jesti.

62. Trudovi.

1. Vari pasje gjubre u sirćetu i privijaj.
2. Svojim vrućim gjubretom zavijati.

63. Voda kad stane u čoviku.

1. Svare trave crkvine, i pi nekoliko put po jednu čašu.
2. Uzmi svračieg mozga kolik pol zrna pšenična ne više, popi u vodi.
3. Pij sok od rodakve.

64. Vaši uši pomorit.

1. Naturpijaj roga jelnova, posipji po glavi oli pij.
2. Operi vodom od šafranika oli blitve.
3. Kuhaj pomišan zajtin sa sirketom i šotim se maži, proće.

65. Uboj

1. Smole jelove i borove skuha podjednako u dobroj rakiji oli sirćetu razmaži po modroj karti, priliepi kud boli.
2. Peci divlje jabuke, s njima mlakim pivijaj proće.
3. Pelina prigaj a tavi, prvi više put po mjestu od uboja istegnuće uboj od 50 godina.
4. Uzmi kanfora, rakije bašice, safuna čistog, učini safuniku i maži i privijaj na uboj.

66. Uši koga bole.

1. Uzmi žuči od vola i pelina, izažmi soka smiešaj skupa natapaj u pamuku i meći na uši.
2. Kuhaj bazu i onu paru vrelu kroz... onu budžu uho kadi, oli uši.
3. Živinica kakva kad unidje u uho. Uli nekoliko kapih zejtina odmah će izaći oli krepat.
4. Kad nečuje i grmi u uhušima. Jabuku,

paradiu iztucat, i njezina soka u uhuši nadit, i dobro uhuši zatvoriti takoće i crv ako ima izaći – a muva – valja bolgno huho gori okrenut.

67. Usta kog bole.

1. Stuci sjerme od konoplje, izmišaj s medom, maži usta.
2. Skuhaj salviju u ljutu sirketu i peri.

68. Ostruzziono opizione. Zaduha

Uzmi lisičiega mesa sažeži, uprah, nek pie oni prah u vodi njek. put.

69. Zmija kad ujede, ijed na srcu.

Uzmi abdovine iztuci, izažmi oni sok podaj popit, jidće izbljuvat.

Zmije mnoge pokupit.

Ufati zmiju živu, zatvori ju u lonac ili kav drugi sud, metni šnjom nekoliko voska, sad zatvori, primakni k vatri nek se izpeče, od onog voska načini sviću, otidji na misto gdi su zmie, užeži sviću, sveće se pokupit.

Metifsa (?) stučena i priviena na ranu.

Zmia kad ujede.

1. Izažmi soka od trave ranjenika, smiešaj s medom, pij razmičuć od čereka do čereka – a onu travu prvi. Dobro.
2. Najdi spuža metni u zejtin, poklopi s pekom, kad se uništi, onog zejtina metni na ranu, djeje ujedeno.
3. Vadi gada iz huši i sotim maži.

70. Žena.

Pred porod. Nek pije zejtina po jedan findžan svakratki dan imati će porod sretan, dobroće biti.

Od poroda. Nek sa žeže jedno oli dvoje počesama, nek pije oni prah rodit će. Ovo isto služi kad rodi, a roditeljke nemožć sakrit.

Da lasno rodi. Vari s medom pitomu metvicu. Kad se zgusne podaj pit.

U bielom vinu vari povjesmo i privijaj na...

Kad joj nemore secundina izać. Nekse napije... kreša svog muža.

Kad se muči za rodit. Ugri ploču, poli zejtinom stavi...

Mlijeko ženam ustavit.

1. Meći pršinah na bradaviceh sisah.
2. Metni na bradavice lista zobikova.

Činit doć. Stavi na sisse nakvašeno oli ne, metvice pitome.

Kad je mala bradavica. Zahukni u polovinu ljupine od orah i meći na bradavicu.

Kad ima alba menstrua. Vari u starom bielom vinu pod polipom u loncu travu zvizdan, i to pij.

Kad krvlju piša. Nek pijc našte Kanellu u prah istučenu.

Kad se otisne mnoga krv. Bluth – sturz: majorana i lefende u vrlo dobrom starom crnom vinu kuhat i pit – ali vas lonac ozgor ticstom umazat dah nedojde zrak.

71. Stjenice.

1. Uzmi žuči... pomišaj s jakim sirćetom maži duvarove (?).
2. Kadi dobro balegom govedjom.
3. Vari pelina u zejtinu i maži.
4. Stavi žute krastavice sa žučju kakvom, dobro promišat iskuhat sotim maži i kreči mjesta.

72. Zub.

1. Uzmi bielog luka i baruta stuci zajedno, metni malo špirita, zapali, kad izgori metni ono na zub. Dobro.
2. Uzmi roga od Jelina naturpijaj od nje ga, vari oni prah u vodi, ter daj vruće na zube biti će dobro.

Ako ga crvi grizu. Uzmi pasjeg gjubreta, vari u sirćetu i sotim u jutra kad ustaneš na šte izpiraj zube, pocrkaće.

Zube čiste i dase ne neizgrizu uzdržat. Peri svaki dan s morjem.

Kad bole.

1. Uzmi mozga od suhah kosiricah prasećih, stavi u pamuk, metni na zub.
2. Lista od sjemena trave gosumaće, stuci, metni u vodu »aqua regina« i postavi s one strane u uho.
3. Metni žuči suhe od jarca nazub.
4. Metni u usta zejtina od Smrčakah jednu kašiku vruća, i drži za ½ sahta.
5. Izberi velikog spuža, baci koru istuciga dobro i metni vruće na zub.
6. Uzmi rakije prvina jednu kašiku metni u nju krpju i soli, sprži zajedno, i što ostane na zub.

Kad je izgrizen.

1. Metni na zub mlika smokve.
 2. Uzmi zejtina od garifula i zejtina od žuč i od ligne, ter zalievaj.
- U zubih crve pomorit. Uzmi sjemena od bunike i sjemena luka porra prži na...

Zube djetetu činit niknute. Uzmi glavu od zeca, izvadi mozak smišaj malo meda i masla i sotim maži često čeljuste.

73. Žutjenica. Icteria.

1. Drži u bielom vinu pellina za 24. sahta, pij na šte.
2. Uzmi tikvu, što se voda nosi, sirovu pa je onda po ● pole prirezati pak onda po pišat pak u onu tikvu na pišanu pak gledaj po... dok moreš a kad omrzne oli dodije onda baci kud se neoda tako nje koliko puta popišaj i gledaj ko prija. (Obično 3 dana svaki dan po jedan sahat.
3. Kupi 9. konca žutog ibrišima i crvenog, pak žuti sveži na vrat a crveni na ružicu

crvenu u bašču ako njema u tebe ima u drugog:) za 3. jutrov do sunca otić u bašču po 3. crvena konca sa ružice skidat na vrat mećat a s vrata žuta konca 3. skidat i na ružicu vezat. Ajde odma kući neobaziruć se, nego govoreć 3. otč. i 3. Z.M. na poštenje Gospinu. Tako čini proć.

4. Jedi travu džegunjaču oli vari pa pij.

Različiti Theovi.

1. Kukuruzni the

Stucaj sitno ili zažernjanj kano kašu kukuruze, pak skuhaj porietko. Dobro ko i kašu razmuti dobro žumance jedno sa sprudelom u loncu u kog hoćeš kuhano the procidit, ter tad prudelom svedjer jaje miešaj a kuhanu onu čorbu od kukuruzah kroz ciedilo ciedi, da se nebi jaje peklo, i nemeći više k vatri nosi taki nekse pije ljevajuć u čašu u kojoj ima šekera. N.B. oto The dobro služi za prsah. et. Kašalj cct.

2. Kleibenthe (:o pšeničnih mekinja:)

Brašno pšenično dobro dobro izsij tako da same mekinje ostanu u lončić vode ko lik... uzavri je, u koju ključajuću metni mekinjah po prilici lončića, samo malo nek provriju, pak onda od jaja žumance i sitna šećera (:bołji žuti:) dobro s kašikom, oli s prudelom izmišaj (:auss prudeln:) ter otako vruć mekinje ciedi kroz ciedilo, a s prudelom sve skupa miešaj tj. jaje, šećer i čorbu od mekinja, nemeći k vatri, nego nosi na trpezu, meći u čaše šećerljevaj i pij. N.B. Za kašalj prsah, slabost služi.

3. Alter the, zobikov the.

U vrijuću vodu meti suha cvieta zobikova, koje nek malo provrije, odmićuć, na trpezu nosi, a u čašu šećer meći, lijevaj i pij. N.B. Za svaku bolest služi dobro, osobito nazimu.

4. Vein suppa.

Nali pola vode a polak dobra bielog vina u lončiću odmah metni dosti bielog šećera oli krupna cimeta (:lancle:), pristavi kvatri nek dobro provrije tj. svarise, pak onda ako je za 2. osobe 1. jaja žumance, ako je za 4, 2. žumanca, razmuti dobro sprudelom, i tu suppu tako vrijuć s vrhu lončića u kom se žumanci sprudluju, ljevaj i sprudluj; tad iz jednog lončića u drugi sve priljevaj što brže možeš tako da se pina nedigne, da ni u jedan lončić stati nemože, nosi na trpezu šećeri i u čašam pij.

5. Kleavein.

Metni vina u lončić šekera bielog koliko hoćeš i kore oguli i to skupa variu tad kad bude vareno od limuna metni u čaše po jedan prst dobra... šekera, i oto vruće sipaj u čaše i pij.

6. Granipapula.

U jednu zdilu metni jaka tj. pripjccane rakije šljivove litru oli pol oke kako hoćeš (:a panti da na litru rakije ide litra bielog šećera, na pola oke pol oke:) XX tad s vrhu ote zdile rakije, metni lahdne maše čiste, tj. one mašice što se vatra u njima nosi, (:klište kares k:) a na ote raširene mašice metni litru oli ½ oke šećera u grumenu, tad rakiju upali nek gori dok se vas šećer neistopi, tad nosi na trpezu (:a to se i pravi na trpezi:) ljevaj u findžane oli čaše pij. To je gospodsko.

N.B. Na 3. osobe idu da se pristavi 3. čaše vode nit manje. Taj je the skup.

7. The.

Pristavi vodu, kad voda ključa uzmi thea na 3. osobe koliko more stat med 4. prsta tad onako vrijuću vodu metni the, poklopi i odma od vatre odmakni; u čaše metni puna jakog i dosti šekera, the ciedi, ljevaj u čaše i nosi na trpezu.

74. Kada boli meso oko zubi.

Uzmi 4. drama modroga kamena i tivse karanfila modroga amena daj ako očeš mušku muškoga očeš žensku ženskoga pa... no i poprži u tevsi bakrenoj koja je kalaisana pa onda stuci kao... posli večere izaperi dobro zube... večeri dok projdu izatoga... drama zajedno i tako to čineći.

75. Kada boli trbu.

Najdi trave u kojeje... trave u kojje tist kao... u miloduha i tako iskopaj...sitna pak onda operi... i brez soli i brez kruha već s... pole proc izliečičeš.

76. Od ušiju koga bole.

Izluka crvenog izmišaj sok pak pomišaj sa ženskim mlikom te po njekoliko kapi uli u uho. Isperi...

77. Lik od srdobolje prieki.

T. jest uzmi sjemena od žestike lanske zrele i popi u večer i u jutro po deset zrna u korici sa studenom vodom - pak ćeš ostat zdrav bez ikakve sumnje oli naj pri priporuči se Bogu. i Blaženoj. D.M.

78. Da zmija ujesti nemože.

Uzmi zub od jazavca ili nogu i sveži na mišnicu desne Ruke, oli žuč od jerebice pa njom mazati izpod pauza pod dva puta na mjeseć.

79. Da pas neujede.

Izvadi mrkome Psu oko pa isuši, kraj sebe.

79. Za učiniti bio i Rumen obraz.

Uzmi cvita od Ružmarina pa je svari u dobru vinu, i onim se umivaj.

80. Od goropaštine.

Uzmi od magarca kopite pa načini kao prsten oli metni u Prsten malo kopite tako datise sve dodiva prsta mesa kože na tebi.

81. Kada zmia ujede

ima na strani 69. u malim kartam.

82. Likaria od bradavica.

Najprije ufati one vode kad konj pije panda poperi usta u konja punda ufati onu vodu ter bradavice odreži oli raskopaj pak onda onom vodom maži i proće. kuš.

83. Likaria za žene koja nejma menstrua a i za cure.

Litra vina bieloga po litre zejtina lipa pol litre koře kašika meda pitome rutvice trave metvice pol ljuske jaja kokošjega i to dobro suha, ako nebi bilo rutvice a ono nek se više metne metvice ova sva neka se u čistu loncu svare pak...

84. Žena koja nejma mlika.

Uzmi trave kopara s metvicom pitomom pak vari sve zajedno pa pij za 8 danah a ono travu varenu privijaj na sise. *siquis vult ne crescant illi capilli accipiat juvenis agnelli sanguinem et illolanam inungat ubi sunt crines inutiles quos qosnonvult habere tunc excidet alind. accipia sanguisugas pone in. Aliquam testam sen cacubum et sicas cantere in pulveres minimas ubicumque tuos crines extrahis et illis ibi amplius nuli cresant crines. Alindut unquam crescent. Accipe felves pertili anis, et capual nec comisce et inungat locum crinum, tunc excident, et nunquam crescent amplius. Alind accipe ova formicorum et contene cum aceto cum illo unge locum, ubi rasisti et non crescent.*

85. Od slipoće kada mlad oslipi.

Uzmi pelina, sprži ga na tavi i poli ponjemu bilance od jaja i onako vruće privi na sliepe oči. Drugu večer uzmi po isti način pelina sprži ga i poli ženskim mlikom koja žena muško diete doji i metni na sliepe oči i prominuj često za 15 dana i oće progledati.

86. Od zubi bolest.

Odreži smrekvu pri zemlji i ostruži prvu koru i baciju nastruži druge zajedno zdrvetom osuši i pij u luli novoj i kamišu proćiće bolesni sačuvaće zdrave.

87. Od kapi tj. apoplexia.

..... i vari u vinu ipi odma krv pusti ili vrelim gvoždjem ožeži se nek se krogane.

88. Pišaka kad sama ide.

Sok od ruja pomišan s medom pi i pris taće.

89. Sačuvat kupus od gusjenice.

Curkuta po kupusu zapali i tako češće puta pa neće kusjenica niti crvi nauditi.

90. Za menstua mušku i žensku.

Travu šporiš i dubčac variti i piti i pomalo zejtina u vinu merkom i šafran variti i piti.

91. Da žena lasno rodi.

Variti jaja 10. pa onda u onu vodu met niti travu raži po šenici što raste.

92. Za izliečiti žutjenicu.

ima na strani XXXVI.

93. Kada trbu boli.

Uzmi zejtina malo pa popi a i namaži terbu namaće proći.

94. Kada persa bole.

Uzmi lukovicu crvenu i ispeci pa njekoliko dan u jutru i večer jesti proće.

95. Kad sise žensko bole.

Uzmi karanfilja i kajmaka povlake pa maži namaće proći.

96. Kada je u djetetu gujavica.

Onda ona ljuska od žira i suši pa istuci sitno pa svari u mliku i neka popije na šte srce.

97. Za prirast štogodir.

Uzmi gra pa sa svojim mokrešom vari i onako vruće kao melem privijaj.

98.

99. Od krasta djetetu.

Vari rutu i sonom vodom peri.

100. Za krastava usta djetetu.

Uzmi lista od bile loze istuci i onu vodu smišaj s medom i maži usta.

101. Za mitilju životinjih.

Istuci sjemcna od konoplje i onom vodom zaljevaj.

102. Za ranu di je živina.

Uzmi žumanjce od jaja jednu kašiku meda i toliko rakije 12 mi;; sve zajedno namušku krp u metni i privijaj na ranu i minjaj vidićeš čuda.

103. Za ustaviti mliko ženama.

Uzmi lista od zobike i metni na bradavice.

104. Za uzdržat vodu u sebi.

Isuši šipkove kore učini u prah i smišaj sa siemenom od salathe soka od Rute pa piti u vinu u jutru i u večer a more se piti i u vodi.

105. Za mlika ženama da dojde.

Uzmi nečisti od miša po drama pa istuci vrlo sitno ter daj ženi u večer u menestni (?) oliti u mlieku pokusasati u jutru imati će dosti mlika.

106. Živine pomoriti u rani.

Sprži pasje kosti pak istuci ter posiplji ranu drugo Trave Ive i Dubčaca i soli malo privijaj, i šapom posiplji pomelemu s kojim zavijaš. ali uvik ranu peri mlakim bilim vinom i uvik ranu isuši od vina.

107. Likaria za Otoka.

Zamakati otok medom pa posuti s pravom od pogančeve trave.

108.

.....
...a tilo za ostane. Onda žira uzeti od rasta dva iseta a jedan kave pa tako ovo zajedno sve popržiti pa piti za 30. Danah mjesto kave kušano je.

109. Kada ufati u Ledjima.

Onda neka uzme dva izeta žira a jedno ise kaveno zajedno popržiti i piti za 30. danah još ktome uzeti litru vina a litru zejtna pa i gujavica nabrati jednu šaku pa sve zajedno svaritih i mazati kuda boli.

110. Kada tko plavo Mokri.

Onda pačjega mozga malko popiti.

111. Od dalka.

9 jaja i to sama žumanca i nišadora, groš i lakoga safuna drugo lista jova (?) pa priviti. 3. Rodakve merke i priviati.

112. Likarija od mujazina.

Travu metilj zvanu poprgaj na maslu mladu kravjemu i obavijaj ruke oli drugo udo gdi je mojasin.

113. Od vlasaca.

Obari čubora trave u vodi pak metni sve u jedan sud i u njem pari ranu pokrepaće vlasci.

114. Od sandžije.

Uzmi bukova truda proždri proćiče.

115. Za skinuti bionu konju i govečetu.

Uzmi jasenova drveta pa provrti i onda metni soli u onu rupu pa neka izgori drvo a to istuci i Fruške iksan ske i sušise (?), i pomišati zajedno s onim drvetom pak onda u oko zapuvati 3. puta u oko.

116. Kad se rana zatruje.

Onda bibera sitno stuci i pošljivi suvoj Razčenišve meci na ranu dobro je Taman da su vlasci Kušanoje

117. Od Žutjenice.

Uzmi bibljega govna ono bilo pa popi za 3. puta namaće proći.

118. Od goropaštine.

Uzmi Rodina govno ono bilo što pogani pa popiti za toli 4 puta.

119. Za pomoriti vlasci u Rani.

Izperi ranu mlakom vodom čistu krp natopi čistim lojem a poloju pomaži medom pa privijaj po rani pokrepaće.

120. Od groznice likaria.

1. Rena izrezati pa u dobro sirće metnuti i tako neka stoji.
2. Od divljake jabuke žila iskopati po oke i metnuti dvi oke vode pa variti dok nebude po oke vode panda saliti u Bocu pa kada stane groznica onda jednu kašiku ovoga a u čašu naliti vode.....piti.

121. Likaria za očistiti se.

Govna pasjega isušiti i ono istuci te samo 3. puta zgrabiti na pari i metnuti u kiselo mlieko pa pojesti.

122. Likaria za konja.

Kada jede ječam i travu onda za 3. puta gorušice po jedan kavenski mlin samliti podaj.

123. Od sipnje oliti zaduhe.

Žila od kopriva i bieloga vina pa svariti i neka pije dobroje.

124. Vlasce u rani pomoriti.

Uzmi vode i brašna oli mekinja šenični pa u ko to metnuti medju prstima na tri ćoška a na jedan soli cjelice panda metni nogu u do ono koje boli. Kušanoje.

- 125. Likaria za otrovat sitne ušice.**
Duhana soka i Rokie pripjeke pa onda namazati kuda ima...
- 126. Kada žensko neima kervotoč.**
Zamlogo onda neka obriči kakovicu i pivjavice pusti po njoj i ozdraviće.
- 127. Likaria za uhe kada teče.**
Spržiti jaje bjelance pa onu mast u uho pokoju kap spustiti.
- 128. Za roditi Djete Ženama.**
Uzeti od šim šira sjemena pa neka pije za nekoliko dana. Dobro je a boljeje od šimšira čini.
- 129. Lik koji je kušan od vlasici.**
Uzmi ora lanski meda voska sa zajedno izmišati i načinit kao melem pak priviati gdjeje rana i onda kada skineš one vlasce, sprži pa opet mazaćeš i priviat isto.
- 130. Od Frenjka.**
Uzeti čurkuta što more za 4. dana pa kašičicu izjesti najutru piti od ječma vodu varenu
- 131. Svrab.**
Uzeti Brščan pak variti i piti proće.
- 132. Lik od srdobolje.**
Smokve nekoliko razdrezati pa ispeći pa onda pojesti i proće.
- 133. Kad zub boli.**
Uzmi biloga luka lanskoga pa dobro oguli panda metni u uho dobro utiskaj s onu stranu gdi boli proće.
- 134. Za crnca prika likarija.**
Ubiti malo prase pa nasicati mesa i vr u čim priviti namaće proće kušano je.
- 135. Za roditi Djete.**
Jabuka koje rode drugi puta pa raspolo-
- viti da izjede pola žena a pola čovjek nama biće rodito. Kušanoje.
- 136. Za roditi djete.**
Izkopati mrkoga Terna žila svariti i piti dobroje i nama će začeti. Kušano.
- 137. Od Goropadi i vatre u Pe.**
Cvat od ljubice iliti (viola) na onaj cvat piti u vodi i sušivši cvat za nekoliko dana kušan.
- 138. Lik za Očiu.**
Natrgati cvića od Ružice pa oni sok izcidi ujednu pola pomazati po očin i proće kušanoje.
- 139. Lik za Očiu.**
Šaprana u dobru rakiu metni muti pa onda oči trti ma daje biona skinuće dobroje i kušenoje.
- 140. Lik za poroda.**
Uzeti slezenu pa priviti na mali Terbu ali valja slezena da bude kravlja i to rasporitije uzduž natroje a Paprik na sedmero i tako priviti na mali trbu i držati je za 4 sata i onda nekase sastane s čovikom dobro je kušano je.
- 141. Kada okilavi i budu priponi.**
Onda Tase Džigeru mrku goveću nama bir izvadi iz govečeta nama neka vruću i žuć i sve priviti pa neka stoji 24. satha i proće. Kušanoje.
- Ovo mal● Ijekaria pripisa Br. Božić u Samostanu S. Marka...
- 142. Za svaki Mehlem.**
Uzmi žila od zobikovine iz zemlje ter ostruži gornju koru cernu, pa onu drugu žutu skini i dobro poprgaj u zejtinu metni malo voska, i loja kozjega i sotim se služi za svaku ranu.

143. Za dobiti cvit Žensko.

Uzmi 4. dramah broća te vari u podru-
goj litri vode, za po čerjeka od sahta, pa on-
da vruće procidiv ono te pit s medom za
10. danah, u jutru u večer imaš fajdu.

144. Salvia.

Salvia kad se vari u vodi služi za svašta
ali u vinu, čisti čovika pomaže žile i derta-
nje ruku.

145. Za kašlja.

Uzmi tri glavice bieloga luka i očistiv iz-
tuci i sa salom krmskim na vatru metni i
dobro izmišaj ugri te na tabane kad podješ
spavati prvi za tri puta.

146. Cikoria.

Cikoria dobroaje za svašta za dzigare oso-
bito. Tim sa šećrom pa piti oli jesti.

147. Isopa.

Isopus trava valja za tišike ista sa rutvi-
com i medom varena dobroaje za užganje ti-
la i za kašlja.

148. Sjeme.

Sjeme sladkog kopra odgoni Groznicu i
druge otrovne bolesti.

149. Lik od Groznice.

Uzmi rena operi izreži sitno i metni, u
pol oke sirčeta dobra zatvori nek stoji 24.
Sahta tada pit pojednu dobru kašiku, u jut-
ru i na pol dana, i u večer za 5. puta pustit
će groznica (probatum).

150. Rotka.

Rotkva dobroaje kad se sva skorom jede
porad jida u čoviku i otrova.

151. Od Šuge.

Uzmi sumpora, zejtina, Soli velike, soka
od limuna, i malo baruta, smišaj sve zajed-
no, ugriv namaži triput danare, te se operi
u lukši, prominiv haljine budeš ozdravit.

152. Likaria od Grlobolje.

Uzmi čadja, sumpora, nišadora, i bibe-
ra sve zajedno istuci, i u medu zamišav, na
taze vunu meći to privijaj na vrat. Zatim sit-
no istuci sumpora i nišadora i bibera to su-
du čistu zapisaj u Grlo u jutru, i u večer.

153. Suproti vratnoj boli.

Ako te vrat i vratne žile bole uzmi lanc-
na sjemena, lastavičje gnjezdo, bjeloga slje-
za, to sve skupa stuci, na dobrom sirketu
zakipi i okolo vrata obvi, ovako 2–3 put
bol prestane.

Kojega pako vratna bol napastuje neka
od crne ovce uzme vune isprede izsuče iz
toga jednu kao n.p. ogrelje ovo neka oko
vrata sveže i nosi, nigdaga već boles neće
napastovat.

154. Proti grla boli.

Ako bi ti jezičac pao, ali kakva druga
nesnaga se u grlu napravila; uzmi mišado-
ra što kotlari kod cinjanja upotrebljavaju,
stuci sitno na prah uz tkalici od čunka civ
onoga pražka zov 3. dio beloga groša težine
postavi u civčicu; bolestnik neka otvori us-
ta, a drugi neka mu nastoji u jezičac puno-
ti, da onaj prašak po jezičcu posiplje, ovo
jutrom i večerom radi ozdraviće.

155. Od dalka.

Od ove nevolje koje navodno groznica
za sobom ostavlja trpi mnogo naroda, i
smeta dosti zdravlju. Za pregnati ove, uzmi
koprive korenja, ovo ga stuci, to se zna, ko-
liko svu obrast obviti moreš i u dobromu
vinu kuhaj i kano flaster na podrasti privi-
jaj; zatim od jasena koru na vinu kuhaj, i pi
3. put na dan, ovo rastirava podrast i ka-
men.

Takodjer čestoslavica (veronica) i bo-
bovnjak vodeni (Bachbungen) kao teh 3.
krat na dan piti, pretira podrasti.

Takodjer njekeji uzmi kamenova olja na prste, i stim se ispod žličice taru, i fale se da je dobro.

156. Zmiju iz čovika pritjerati.

Uzmi crnoga jasena koru, kuhaj na vinu i pi umoris (?) bez tvoje škode., pbt.

157. Divje Meso.

Uzmi suhu šljivu, baci špicu van, i tako nutarnju stranu postavljaj na divlje meso dok projde.

158. Za prebita rebra

Uzmi smrekove smole kako gore polak veliskoće udarca, ovu u kakvom cripu rastali, borovice za pol šake stuci sitno, daj nutar i miešaj, sad pridaj kanfra i jake žganice odnami od ognja i miešaj: kako veliki prostor s štučkov je, naredi tako veliku crnoga sukna canju, na ovu izsipaj ovu masu i kano flaštar razredi, ter kako toplo trpiti moreš gore privi. ov flašter ostane tako dugo doklam sam odpane, onda je rana zaceljena. (izlečena).

159. Lišaj. (Flecthen).

Uzmi cvit šepuke od ovoga izciedi sok i maži lešaj projde. Takodjer ostanak od jaja kad se razbie i sve se van izciedi i ono što unutra ostane maži lišaj. Potočni bobovnjak stuci izciedi sok i otari s otim lišaj. Tintom namaži i projde.

160. Svrab. (Krötzen).

Svrab najgoropadni pretira se slidećim načinom. Uzme se stare slanine, ova se sitno spešta da se u povner i grie se na žeravki da u cvrki pobiele i mast pustiu iz koje se jakom žlicom mast....van daju, mast postavi hladiti, poklam se je hladila nutar se postavi polak prilike masti sitno stučene posve sumpora ov se vrlo dobro promiša, sada dade se nutar živoga srebra kupljnoga za srebreni groš, dobro se miša da se jed-

nako po svud razidje: S ovom mastjom maži samo po ptegibu u večer, u jutro se kupaj u večer opet maži, tako tri večera se maži a u jutro kupaj, svrab projde makar još tako zločest bio, s ovom mastjom je takodjer konje od svraba moći zvrčiti, samo veća porcia živog srebra i sumpora (žvepla) uzeti se mora.

Bisan Pas oli druga živina kad ujede.

Uzmi tića lastavića, sažežji, pospi prahom po rani, pi u vodi prava isti. Ako dvojiš il je bisanj il ne Pas a ti uzmi ljeba i stavi na ranu pa kad se natopi krvi a ti podaj zdravu Psu i ako bude bisan pas neće jesti ako nebude oće.

161. Od Kuge i Ognja.

Miseca Rujna naberi boba od Brščana: u laduh isuši istuci, polu te u vinu daj popit bolesniku i zdravije jer čini znoit.

162. Kost pribitu utvrdit.

Uzmi slanine varene i priviaj.

163. Kašalj suhi izličit.

1°. Uzmi od bora jezgra, il lješnjaka, i jedi i.t.

2°. Ako je veliki kašalj; uzmi Rena na trenici struži t.j. natari – sprilikom metnici meda netopita vari dok se kao pekmez nenačini od nimi, pak jutrom, večerom i poludnevom, uzimaj po jednu kašiku malu.

3°. Stari kašalj ako je; uzmi Ječma, ol Zobi prži na način kahve s mlikom pit. a u večer bez mlaka.

164. Iris, Domestica, Sabljica, Lelija plavetna.

ima slideče kriposti; kad se u vinu vari korien njezin, jedan findžan popit. Čisti prsa, razbija phlegmata viscosa t. jest tutkalaste raktine iztjeruje. Sok od njezina lista metnunos čisti mozak, goni Unjkavicu.

165. Kašalj stari ako je.

Uzmi tri glavice bielog luka, istuci sa samom krmečim, maži legjanu kost i tabane od nogu.

166. Ako kašlje zaduholjivo i u nutra boli ga.

Uzmi jednu šaku Izopa, četiri smokve suhe, malo rute vari u vodi metnuv malo meda ciedjenoga, pit mlako na tešto srce.

167.

Uzmi vina bielog za dva findžana, metni u nutra kašiku meda cidjenog – u čistu lončiću vari, kad malo uvrije pit kad podješ spavat, pokri se dobro oznoji, pa tako opet i u jutru.

168. Tko kašlje i ako iz sebe baca krv.

Uzmi bokvice lista vari i pit ko teh, jutrom, podne i večeru. Oli Salviu vari pa piti, ol njezin sok.

169.

Uzmi rna i meda kako gori stoji u broju 2.

170. Suhom kašlju prieko ljekaria.

Ako je muško, lijaća akoli žensko lisicu, ubiti, i odma frešku biclu džigaricu u lonac metnuti, u koji more stati pet oka bielog vina, u komu vinu neka se džigara vari dok pola neuvrije, kad uvrije pola onda u boce metnut izladiv prija, oli u istom loncu da

stoji i tako na tašto srce po jednu čašu u jutru popit. Kušano.

171. Za kašlja.

Na vrućem pepelu ispeče se 7. glavica česna (luka bielog) i stavi se na persa kad se idje spavati ali tako da se ne tiče žličice opaše se dobro da nespance luk na stranu, tako se čini tri četiri putah.

(liek za opekline) Kako »News Remedies« javlja, zatrne bol od opeklince ako se obloži istruganim kao prah mekim sapunom. Kad bol sasvim zatrne, pa se oprištilo, te prišt pukao, i nastala rana, ona će najbrže zacieliti ako se namaže lanenim uljem, pa pospe ozgor pšenično brašno. Nakon par dana, kad se ukori pa slučajno popuca, onda se opet namaže lanenim uljem i pospe brašnom, i to tako da zrak neima ni odakle pristupa. kad rana zacieli, kora odpane sama. »Sriemski Hrvat« br. 28. od 1887. god.

170. Liek proti kurjem oku.

Uzme se iz krošnice meda i voska, te se napravi mali obiz (flaster) i stvlja se na kurje oko, dok ga ne stane. »Sr. Hrv. br. 25. od 1887.

171. Liek proti sušici i diftery.

On se zove fluorhydrat, koga su pronašla dva Franzeska liečnika dobrim.

ZAKLJUČAK

U ovom radu po prvi put je objavljen tekst ljekaruše fra Dobroslava Božića »Baba popotpuša iz 1878. g.«. Sustavno su prikazani recepti i njihovi sastojci, te je analiziran tekst i sadržaj ljekaruše u kontekstu vremena i društvenog okruženja u kojem je nastala. Ljekaruše predstavljaju svojevrsan most kojim su se spoznaje prenosile iz službene medicine i primjenjivale u narodu kojemu je na bosansko-hercegovačkom prostoru zbog loših društvenih i ekonomskih prilika zdravstvena skrb i pomoć bila nedostupna.

Sadržaj ljekaruša ovisan je o stanju medicinsko-farmaceutskih znanosti te o društveno-ekonomskim prilikama vremena u kojem su pisane. No, treba istaknuti njihovu potencijalnu vrijednost u farmaceutskoj struci: one su zanimljive kao izvor informacija o liječe

nju onim biljkama koje su danas zanemarene ili nepoznate službenoj medicini, a koje posjeduju ljekovita svojstva korisna u primjeni na ljudsko zdravlje. Danas interes za prirodne lijekove iz biljnih izvora sve više raste. Stoga se ne bi smjelo zanemariti niti jedan put koji bi mogao odvesti do novih, vrijednih spoznaja.

Literatura – References

1. A. Brenko, Ž. Dugac, M. Randić, Narodna medicina, Etnografski muzej Zagreb, 2001.
2. Z. Šušnić-Filker, Narodne ljekaruše iz Hrvatske nastale u XVII. i XVIII. stoljeću, Farm. Glas., **42** (1986) 367–383.
3. S. Rimac-Lasić, A. Škrobonja, Tri ljekaruše imotskih franjevac, Acta Fac. med. Flum, **17** (1992) 183–191.
4. N. Kujundžić, V. Matasić, M. Glibota, Ljekaruša fra Karla (Dragutina) Grančića, Farm. Glas. **59** (2003) 321–345.
5. N. Kujundžić, M. Zorc, M. Glibota, M. Kujundžić, Ljekaruša fra Jakova Bartulovića, Farm. Glas. **60** (2004) 541–556.
6. A. Zidrum, Pokušaji Josipa Dobroslava Božića u rješavanju agrarnog pitanja u Bosni i Hercegovini, Nova et vetera, Sarajevo, 1986, Sv. 1–2, str. 99–101.
7. R. Špivnjak, Josip Dobroslav Božić, Život i djelo, Beograd 1983.
8. A. Zidrum, isto, str 112; A.S.D. Božić, Josip Dobroslav, Hrvatski biografski leksikon, sv. 2 str 234.
9. Narodni list, XXVII, Zadar 1888., br 16. str 1–2.
10. J. Vladimirovich, Likarie priprostite, Mleci 1775.
11. Lovrić, Bilješke o putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa, prijevod i pogovor M. Kombol, JAZU, Zagreb 1948., str. 174.
12. Z. Devetak, ur., Vladimirović fra L., – reprint, Likarije priprostite, 1775, Mleci, zbornik »Kačić« svezak XXXIV, Split-Zaostrog 1999.
13. S. Elazar, A. Čamanić, Bibliografija medicinskih djela u SR BiH do 1895., Medicinska knjiga, Beograd/Zagreb, 1984, str. 491.
14. R. Filipović-Fabijanić, »Domaći ljekar« iz 1868. godine sa Širokog Brijega, Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, Etnologija, Nova serija, sveska 26, Sarajevo 1971.
15. P. Bartulović, Razlicite likarie, Venecija 1779.
16. B. Klaić, Rječnik stranih riječi – tuđice i posuđenice, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1990.
17. Riječnik hrvatskog ili srpskog jezika, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, dio I–XVII., Zagreb 1880–1962.
18. F. Kušan, Ljekovito i drugo korisno bilje, Poljoprivredni nakladni zavod, Zagreb 1956.
19. R. Domac, Mala flora Hrvatske i susjednih područja, Školska knjiga, Zagreb 1973.
20. B. Šulek, Jugoslavenski imenik bilja, JAZU, Zagreb 1879.

21. S. Gilić, Rječnik bilja, Stanislav Gilić i Erebia Gorana, Rijeka 2004.
22. D. Kuštrak, Farmakognozija – Fitoterapija, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb 2005.
23. N. Kujundžić, A. Škrobonja, T. Tomić, Plehanska Ljekaruša »Zbirka lijekova sa zbirkom ljekovitih trava i uputom kako praviti meleme i murčefe«, Acta med-hist Adriat, (2006), u tisku.
24. V. Grdinić, Pridjevi od naziva kemijskih elemenata: pogled unatrag i unaprijed, Farm. Glas. 62 (2006) 381–393.
25. V. Grdinić, B. Šebečić, O povijesti primjene asfalta, nafte i srodnih prirodnih tvari kao lijekova, Farm. Glas. 54 (1998) 335–361.

Primljeno 30. lipnja 2006.